

Diss. B 317

SZILÁGYI ÉS HAGYMÁSI TÖRTÉNETE

A MAGYAR ÉS A SZLOVÁK IRODALOMBAN

Doktori disszertációnak készíti

Krupa András

1961. május 10.

Diss. TB 317



TARTALOM

I.	BEVEZETÉS	1. ol.
II.	SZÖVEGVÁLTOZATOK.	3. ol.
III.	A KÉRDÉS TÖRTÉNETE ÉS JELENLEGI ÁLLÁSA. . . .	8. ol.
IV.	A MAGYAR ÉS A SZLOVÁK VÁLTOZAT ÖSSZEVETÉSE . .	37. ol.
V.	A MAGYAR VÁLTOZAT ELSŐBBSÉGÉNEK BIZONYÍTÉKAI A SZLOVÁK VÁLTOZATTAL SZEMBEN	57. ol.
	-A stiláris bizonyítékok helytállóak-e? -A kel- tezés kérdése. -Hungarizmus a szlovák szöveg- ben. -Közös magyar és szlovák dallamok.	
VI.	A MAGYAR SZILÁGYI ÉS HAGYÁSI DÉLSZLÁV EREDETÉ- NEK KÉRDÉSE	76. ol.
	-Szendrő és a Horvát énekmondás. -A délszláv változatok. -Szilágyi és Hagymási és a délszláv Mátyás-, Zrinyi-változatok.	
VII.	BEFEJEZÉS.	96. ol.
	JEGYZETEK.	98. ol.
	FEHASZNÁLT FORRÁSMUNKÁK	104. ol.

I. BEVEZETÉS

Egy szép dologról én emlékezném, ha meghallgatnátok,
Azkinek mássát, nyilván jól tudom, ti nem hallottátok,
Török császárnak szép leányáról, kin csudálkozhattok.

Igy kezdi a Szendrei Névtelen a remekművét, a
szép török császárlány és a két magyar vitéz históriáját.
Ki a Névtelen, hol írta ezt a kis remeket, milyen forrást
használt, költő volt-e, vagy csak egyszerűen - valóban
névtelen - fordító, sokan vitakoztak róla. Érveket hoz-
tak fel mellette és ellene, de ezeket a kérdéseket tel-
jesen megnyugtatóan máig sem tudták megfejtetni.

Bonyolította a helyzetet az is, hogy a Szilágyi
Mihály és Hagymási László históriája nemcsak magyar nyel-
ven van meg, hanem szlovák nyelven is, azt lehet mondani:
hasonmása, tükörképe. A két nép irodalomtörténészei a mai
napig sem tudtak megegyezni abban, hogy melyik mű az ere-
deti. Sajnálatos, hogy mind a két fél részéről egyrészt
merev, nem meggyőző, felületes érvekkel próbálták tisztá-
zni a kérdést. Ez csak ártott a vitának, elmérgesítette
és a nacionalizmus talajára sodorta. Pedig ha a históriá-
ból indulnak ki, a két művet komolyan vetik egybe, régen
lezárulhatott volna ez az áldatlan kérdés. Természetesen
nem minden állásfoglalást jellemezett a türelmetlenség, s
a heves kifakadás, legtöbb kutatónk a tudományos tárgyi-
lagosság alapján nyult a kérdéshez, s kereste a lehetet-
lennek tűnő megoldást. A tudományos munkák igen sok érté-
kes megfigyelést és megállapítást tettek, amelyek lassan-

lassan ledöntik azt a válaszfalat, amely mesterségesen kuszálta össze Szilágyi és Hagymási problematikáját.

Ezt a témát szakdolgozatnak dolgoztam fel 1957-ben, azonban az azóta ismeretessé vált sok újabb kutatási eredmény /előkerült a 3. magyar változattörődék is!/ arra ösztönzött, hogy ismét hozzányuljak e munkához, s újabb adatokkal kibővitve, pontosabb, helyesebb értékeléssel disszertációnak megírom.

Disszertációm írása közben jelent meg Csorda Sándor A törökellenes és kuruc harcok történetének magyar-szlovák kapcsolatai című kötete, melyben hosszabb értékelésben foglalkozik Szilágyi és Hagymási históriájával. E tanulmány megjelenése, úgy érzem, nem teszi feleslegessé munkámat, noha a téma azonossága több ízben - egymástól függetlenül - rokon következtetésekhez vezetett, ennek ellenére disszertációm bővebben ismerteti a magyar és a szlovák irodalomtörténetírás állásfoglalását, részletesen elemzi a változatok szövegét, s az elsőbbség és az eredet kérdésében is néhány újszerű felvetést tartalmaz.

A dolgozatom első részében közlöm a forrásokat, az irodalomtörténészek véleményét, felfogását és feltevését Szilágyi Mihály és Hagymási László történetének problémáiról; a második részben a magyar és a szlovák változatok kapcsolatával, majd a magyar ének eredetkérdésével, a délszláv rokonmondákkal való összefüggésével foglalkozom.

II. SZÖVEGVÁLTOZATOK

A Szilágyi és Hagymási széphistóriájának három magyar és három szlovák teljes, illetve töredékes változatáról tudunk. A teljes magyar szövegváltozatok két kódexből kerültek elő: Csoma- és a Väsady-kódexből. A Csoma-kódexet ^{1./} Csoma István másolta 1638-ban Pátyin. Ez az összeirt énekgyűjtemény a bécsi Schönfeld-muzeum birtokában 1836-ig volt, amikor is a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárának tulajdonába került. A kézirat a felfedezésekor teljes volt, de véletlen folytán utolsó lapjai elvesztek. Így terjedelme 2 számozatlan és 122 számozott lapból áll. 15 éneket foglal magába. Az utolsó SILAGI ÉS HAIMASI LÁSLÓ HISTORIAIA. Az eltűnt lapok hiánya miatt ma már a história 33 versszakából csak 24 versszak van meg: 72 sor. Szerencsére Jankowich Miklós még akkor, amikor teljes volt a szöveg, lemásolta. Ezt a másolatot, mely megőrizte a hiányzó 73-99. verssort is, a Magyar Nemzeti Múzeum őrzi.

A Vasady-kódexet ^{2./} Vasady Gyula ajándékozta a sepsiszentgyörgyi Székely Múzeumnak. A kódexet a 17. század különböző évtizedeiben irták. Már 1613-15-24-ből is találunk bejegyzést, de van 1677. okt. 7-i dátummal ellátott írás is. A kódex két részből áll: prózai és vallásos műveket tartalmazó részből. Másolói: Mindszenty Ferenc és Máté. A széphistória, mely itt a CANTIO PVICH-ra De Szilagi Mihalirul et hagimasi lászlóval címet kapta, a kódex 106-111. oldalán van.

A harmadik, töredékes változatot 1958-ban Varga János ^{3./} közölte az Irodalomtörténeti Közleményekben. Varga Kárász-töredéknek nevezte el, mert a Kárász-család levéltári hagyatékából került napvilágra. A "Vegyesiratok 1628-1878" feliratot viselő csomóban az adókról szóló elismervények közé volt téve. Ismeretlen kéziratos verseskönyv töredéke lehet, mert a széphistória után, mely a Jankowich-féle változattal egybevetve 52. sorig hiányzik, egy teljes /"Christus ki vagy nap es vilagh"/ és egy befejezetlen /"Miként egiptusban egy Pellikan madar"/ vallásos ének következik. A töredék hogyan került a Kárászok levéltárába, nem lehet megállapítani, de homály fedi a töredékes könyv másolójának nevét, a másolás helyét és idejét. A két utóbbira csupán következtetésekkel lehet hozzávetőleges feleletet adni. A szöveg i-ző helyesírása és bizonyos ragvégződéses /-tul, -tül, -bul, -bül/ arra utalnak, hogy a Dunántul északnyugati és a Kisalföld déli részén élő, vagy onnan származó másoló írhatta. Az írás betűtípusai a XVII. sz. jellegzetes írásmódjára vallanak. Mindezek alapján feltételezhető, hogy a széphistóriának ezt a töredékét is XVII. században jegyezhatték le.

A história először német verses fordításban jelent meg, a "Taschenbuch für vaterl. Geschichte" 1822-i évfolyamában. 1828-ban Toldy adta ki magyarul a Jankowich-másolat és a német fordítás alapján: A' császárlány, vagy is Szilágyi Mihály és Hajmási László Históriaja címmel.

Az egyik szlovák változatot 1834. óta ismerjük. Ekkor adta ki ugyanis Ján Kollár, a nagy költő, népdal-, népi játékok-, népdalgyűjteményét a Národnie Zpievanky-t 2 kötetben. /Az 1953-as kiadásban I. köt. 111-119. ol./

Kollár gyűjteménye kiegészítése céljából levezetett a szlovák nyelvű evangélikus egyházközségek papjaival és általuk igen tekintélyesre növelte a gyűjteményt. Számos balladát, népi játékot, népi éneket, népdalt, históriás éneket küldtek el neki. Így került elő a szlovák nyelvű Szilágyi és Hagymási éneke is, igaz, csonkán. Az éneket Kollárnak a Kishont megyében Pilán paposkodó Lauček Emerich küldte el. ^{4.}/ Lauček szenvedélyesen gyűjtötte a régi könyveket, kéziratokat. Egy régi könyv kötésében találta meg a széphistóriát.

Kollár a hiányzó 3 versszakot a magyar változat, amelyet Toldy ekkorra már kiadott, és a német fordítás alapján kiegészítette, cimmal ~~és~~ ellátta: Michal Siládi a Vaclav Hadmázi. A mű ékeletkezésének dátumát 1460-ban jelöli meg.

A Lauček-féle kézirat később eltűnt. Ugy látszott, nem is kerül elő újabb adat, amikor 1891-ben V. Houdeknek, ^{5.}/ a morva-szlovák kéziratok, népi hagyományok gyűjtőjének Holuby szlovák író, a Trencsén megyei Zemenské Pohradý helység senhora, elküldte a Nyitra megyei Myjavában őrzött kancionál néhány iniciáléja kópiáját. A kópiák alapján Houdek kíváncsi lett az egész

gyűjtemény anyagára. Holuby el is küldte neki. A gyűjtemény igen értékes, hiszen számos olyan művet tartalmaz, amelyet eddig nem ismertek. S énekei közt találta meg Houdek a Szilágyi és Hagymási második hiteles szlovák változatát, mely ugyanolyan versformájú, mint a magyar. A kancionál szövegében a széphistória nem teljes, ezért Houdek kiegészítette: Piseň o dvuch uherskych panoch a tureckeho cisave dceri /Két magyar urról és a török császár leányáról szóló ének/.

A kancionált Ján Liberčín, a turmezei evangélikus pap írta és diszitette 1684-ben. Az egész gyűjtemény igen kuszált állapotban volt. Houdek rendezte el és a morva-szlovák kéziratok gyűjteménye, a Moravské Ornamenty III. kötetében 1891-ben rövid ismertetést közölt róla, míg teljes elemzését csak 3 év múlva közli. 6./ A lajstrom szerint 275 éneket tartalmazott, de teljesen csak 135 ének maradt meg, 27 ének töredékben és 113 ének teljesen elveszett.

A kancionált Houdek az olmützi Nemzeti Múzeum birtokába juttatta.

E két változaton kívül van még egy szlovák szövegrész, amelyet Holly 7./ másolt ki a madunicki kancionálból, mely elvezett azóta. Holly 1835. ápr. 11-én Hamuljakhoz írt levelében közli Doplnek Besne o Siladim a Laclavovi Hadmásim /Szilágyi és Hagymási László énekének kiegészítése címmel/ ezt a részt abból a célból, hogy kiegészítse a Kollár szövegét.

Ez a szövegrész a 3 utolsó versszakot tartalmazza.

A magyar és a szlovák ének e változatain kívül, amelyek tudatos műköltő művei, a magyar nép ajkán megtalálták ennek a témának népballadai feldolgozását is. Alig pár évre, hogy Toldy közölte a Szilágyi és Hajmási Csoma-kódexbeli változatát, Gegő Elek Moldvában utaztában 1836-ban egy kománfalvi öregtől, Csákitól, hallott "egy regét" Szilágyi Miklósról és Hagymási Lászlóról. 8./ Gegő azonban csak a tartalmi kivonatát közölte 1838-ban A Moldvai Magyar Telepekről című utirajzaiban. Ugy látszik, Erdélyben a székelységnél még a 19. században is elterjedt e monda balladai változata, mert Szabó Károly Csikszentmártonban 1820. körül készült másolat alapján közölte a ballada töredékét 1864-ben a Koszoruban. Rövidebb, kerekesebb változata 1865-ben ugyancsak Koszoruban jelent meg. Székely Samu jegyezte fel a székelyeknél. A népballada harmadik töredékes változata is napfényre került 1888-ban Sebesi Jób népköltési gyűjteményeiben. Sebestyén Gyula 9./ bebizonyította, hogy ez a töredék hamisítvány. Érvei elfogadhatók, + ezért a balladának e

+ Egy székely góbé ismerve a változatokat, alkotott egy művet: az elején Hagymási Istvánt találunk László helyett /törés nyoma/, Szilágyi Mihályt Miklós helyett /igazítás nyoma/; erre egy-két népies sor következik, majd a népballadákban is epikus versekben teljesen idegen, csak a mesékben előforduló elbeszélői alanyesetet találjuk. Majd a népivel homlokegyenest ellenkező vala, vala és vala következik. Sőt, Wörösmarty és Gyulai Szilágyi és Hajmási-jából is átvesz motívumokat.

változatával a későbbiekben nem foglalkozunk. A szlovákban Szegedy^{10.}/ közlése szerint mindezekig nem sikerült fedezni a nép közt élő hasonló népballadát, mesét, epikus költeményt. Sem Houdek, sem Skultéty és legújabban R. Brtán, aki a szlovák történelmi énekeket kritikai kiadásra készítette elő és adta ki, sem tesz említést arról, hogy lenne szlovák népi változat.

III. A KÉRDÉS TÖRTÉNETE ÉS JELENLEGI ÁLLÁSA

Már a dolgozatom címével is arra kívántam utalni, hogy a történelmi szövegének elemzésén és eredetének vizsgálatán kívül nagy súlyt kívánok fektetni a történelmi irodalomtörténetének ismertetésére. Nem öncélúan tűztem ki ezt a feladatot, hanem annak a hangsúlyozására, hogy a kérdés napjainkig nincs megnyugtatóan megoldva, a tudományos következtetések /néhányszor önkényes feltevésekkel/ ellenmondóak, vagy pedig egymástól függetlenül egyazon úton járnak. Különösen fontosnak tartom a szlovák irodalomtörténészek véleményének reális ismertetését és a magyar kutatómunkákkal, értékelésekkel párhuzamba való állítását. Csak ezután nyulhatunk a történelmihez és variánsaihoz, hogy kísérletet tegyünk - a Duna táján élő népek együttélése következményeinek figyelembevételével /ez az egyetlen helyes, járható út/ - az irodalomtudomány által nyitva hagyott kérdések nyugtalanító problémájának megoldására.

A magyar és a szlovák változat első kiadói, Toldy Ferenc és Kollár, már az énekek kiadásakor magyarázatokat fűztek a változatok eredete tárgyában. Toldy 11./ tudattalammal a magyar irodalomtörténészek, kutatók számára három utat jelölt meg, amelyet lényegében ők követnek is. A Szendrei Névtelen /Toldy nevezte el így, mivel Szendrőben készült az ének/ művét nem tartja fordításnak. "Oly magyaros, emellett oly teljes és kerek az, hogy tartalom és forma szigoruan felezik egymást". Éppen ezért ő a Szilágyi Mihály és Hajmási László históriáját "avult, tán töredékes verses história szabad újraalakításának" tartja. Ezt szem előtt tartva foglalkozik a Szendrei Névtelen históriájával és a népballadai változatok kérdésével. Megállapítja, hogy a székely balladák variánsai tárgyukat tekintve azonosak a Szilágyi és Hajmási tárgyával, de "azon népies ballada, melyet Szendrei Névtelen ismert" különbözött tőlük "kifejlésre nézve". Szerinte: a műköltői és a népies változatok "azonegy alapmonda két különböző családját képviselik". Azonban ehhez a megállapításához nem ragaszkodik mereven. Mivel tévesen azt hiszi, hogy a Névtelen a déli Szendrőben írta, felteszi azt a lehetőséget is, hogy "e darab valamely szerb népének után készült". Ezt a következtetését azzal módosítja utóbb, hogy a fogoly nem valószínű, hogy érintkezett volna szerbekkel, hiszen őrzői török katonák, a történet színhelye Bulgária, s a bolgár nép ajkán is megszülethetett ez az ének; a szerb népköltőt aligha érdekelte volna annyira, hogy feldolgozza, hiszen "a szerb eposi költemények közt nem találunk nem-nemzeti tárgyat".

Bár az előadás naiv módja hasonlít a szerb epikáéra, de hiányzik belőle a szerb "szélesség". Noha Toldy téves helyelgondolás alapján gondolta szerb eredetinek, s bár ezt az állítását módosította is, Toldy tapogatózásának nagy jelentősége van, mert felhívta a kutatók figyelmét az esetleges délszláv variációkra.

Lehetségesnek tartja azt is, hogy a mondának, amelyet Szendrei feldolgozott, történeti alapja volt. Azt véli, hogy megtalálta a történeti alap időpontját is. A feldolgozott ének "határozottan 1454-re vonatkozhatik". Abból indul ki, hogy a mű 15. versszakának az a kitétele, hogy "Nagyszombat felé az farkasokkal szöröncsét próbálni" Hunyadinak az előbb idézett évben folytatott inváziójára vonatkozhatik. T.i. Hunyadi az akkori bolgár főváros Tirnava környékét elpusztította, melyet a Névtelen Nagyszombatnak fordít, míg a portyázó magyarokat a század szokása szerint farkasoknak nevezi. A hősök nevei is ezt a feltevését bizonyítják, mivel a "poéta" a két magyar urfi történetét korának ismert családnevéhez, Szilágyiakhoz, kötötte. De lehet, hogy csak a névfelvétel ~~bár~~ történeti hitelességgel, mivel Szilágyiaknak Bulgáriában is volt birtokuk, s 1408 körül Szilágyi Miklós nevű földesur is élt. A "poéta" Miklós nevét Mihályvá változtatta meg. Az, hogy Szendrei Konstantinápolyt említ, nem bizonyítja a mű későbbi eredetét, hiszen ez saját leleménye is lehet, mivel korábban már a szultán Konstantinápolyban székel.

Kollár, 12./ bár az a szöveg, amelyet ő közöl, töredékes, évszámhoz nincs kötve, annak alapján, hogy a magyar változat "egy poétának ő verseiből" készült, s ennek a poétának verse még nem került elő eddig, kijelenti, hogy a magyar szöveg másodlagos, s a szlovák változatot illeti az elsőség:

"Ebből a részletből /1. a Szendrei fent idézett sorát/ is látható, hogy ezt a magyar fordító más, eredeti alapján készítette, következésképpen a mi szlovák szövegünk alapján, amit azonban lehet, hogy nemzeti büszkeség miatt, bevallani és megmondani szégyelt".

A 19. század eleje a népek nemzetté ébredésének kora. Különösen élesen vetődött fel a nemzeti, nacionalista érzés az elnyomott népeknél, így az Osztrák Birodalomban is. Ez az a korszak, amikor a magyarok a nyelvújítás győzelmével a gazdasági, politikai követelésekkel a polgári jellegű forradalmat készítik elő. Ennek az előkészítésnek szüksége van a multra; a nemzeti érzés, a nagyszerű hazafias lángolás egyik forrás-tápanyaga a népi, nemzeti mult: művészeti, irodalmi alkotások, dicső történelmi események. Az irodalmi értékek feltárásában segít egyrészt a nemzeti irodalomtörténetírás, másrészt a népköltészet kincseinek feltárása. Ezeket a törekvéseket nemcsak a magyar irodalomtörténetben találjuk meg, hanem a környező népeknél, tehát a szlovákoknál is. Kollár egyrészt a szűkebb szlovák irodalmi multat, másrészt az egyetemes szláv irodalmi értékeit igyekszik naggyá tenni.

Kollárnak az egyetemes szláv eszme hirdetésében nemcsak a szlovákoknál, cseheknél van nagy szerepe, hanem a szél-szlávoknál is. Habár eszméibe zavarólag játszottak bele a pénszlávi gondolat retrográd vonásai, ezeknek a népeknek nemzeti öntudatosodásában végzett tevékenysége pozitív jellegű. Szegedy közlése szerint Kollárnak nagy hatása volt az illir mozgalomra. 13./ Danica Ilirska c. lap Kollár Národnie Zpievanky-jéből közöl egy-két fordítást. S Kollár munkájának eredményét látva gyűjtötte Kukuljević a szerb-horvát énekeket, köztük Szilágyi és Hagymási mondájának egyik horvát változatát, a Zrinyi bán és a császárléányt.

E nagy nemzeti mozgalomnak rendelte alá Kollár a szlovák Szilágyi és Hagymási-változathoz fűzött jegyzetét is. S ezzel elindította a napjainkig tartó vitát arról, hogy melyik változat tekinthető fordításnak.

Mivel Kollár eredeti szövege elveszett, Kardos Albert 1884-ben a Nemzet című ujságban Egy irodalmi hamisítvány c. cikkében és az Egyetemes Philológiai Közlönyben Szilágyi és Hajmási mondája a magyar költészetben címmel írt tanulmányában 14./ megtámadja Kollárt azzal, hogy a szövege hamisítvány. Mivel "a tót költemény majdnem szóról szóra egyezik a szendrei névtelen szövegével", Kollárt "tilos eszközök" felhasználásával vádolja. Magyar részről ez volt az első nyílt reagálás a szlovák változattal szemben.

Kardos ebben a tanulmányában foglalkozik a Szilágyi és Hagymási eredetének kérdésével és írójával is. Polemizál Toldyval, kétségbe vonja, hogy a két magyar vitéz kalandja megtörtént esemény lenne. Toldy ugyan ezt, nem egyértelműen állítja, hiszen tett engedményt arra, hogy lehetséges, csak hősei történeti személyek, amit Kardos is elfogad. Amilyen mértékben tiltakozik a mű történeti származása ellen, oly határozottan visszautasítja azt az állítást is, mely külföldről származtatja. Toldyval egyértelműen a monda új feldolgozásának tartja Szilágyi és Hagymási történetét, de szerinte többszöri áttétellel:

"A monda külsejében megújulhatott; századok szerint más-más ruhába öltöztethetett, a korhoz képest változott benne az esemény színhelye, ideje, a személyek neve, míg végre a török harcok közepette felvette ezt az alakot, melyben a szendrei névtelen reánk hagyta és amelyben a nép között a mai napig fennmaradt".

Kardosnak ezt a merész sejtését azonban igazolni nem lehet. Nincs rá olyan magyar adatunk, amely korábban keletkezett volna, s hasonló témát dolgozna fel. A téma századonkénti átalakulását kiválóan figyelhetjük meg a délszláv költészetben, amelyről azonban később szólunk.

Kardos felteszi azt a kérdést is, hogy ki lehetett a szerző. Mivel a Szendrei Névtelen magát ifjunak nevezi, Balassira gondolt, ki 1571-ben 20 éves lehetett. Azonban ezt az elgondolást megdönti a Vasady-kódex éneke,

mely 1561-es dátumot közöl. Bárki is lehetett az ifju, latin költő Mátyás korában irt művéből fordithatta. Tudniillik a korabeli költők, ha a mesterségük verselés, lantosnak, hegedősnek mondják magukat, vagy ének, -vers-szerzőnek, de ha poétáról szólnak, latin költőről van szó. Balassi Marulust poétának mondja, Balassi életirő-ja is csupán latin költőket mond poétáknak.

Kardoss alapján áll Badics Ferenc ^{15./} is, aki el-veti Toldynak azt a felfogását, hogy délszláv költészet-ben kell keresnünk a forrást. Nem lehetetlen, írja, hogy egy 15. századi latin, ma ismeretlen költőnek verseiből dolgozott a magyar szerző. Tudniillik Bulgáriában jártak magyar vitézek, de Nagyszombat környékén nem járt török, így csak a bolgár Trnavát fordithatta tévesen a szerző Nagyszombatnak.

De elfogadja azt a feltevést is, hogy hátha "nép-költeményt" vett feldolgozás alapjául a Szendrői Névte-len, s dolgozta át kora ízlése szerint históriává, nem közönséges tehetséggel.

Az utóbbinak mond ellent Bodnár Zsigmond. ^{16./} Szerinte az eredeti magyar népballadát aligha ismerte a költő, különben nem tagadta volna meg a szépségeit, ked-ves szólamait, nem szélesítette és töltötte volna ki hé-zagait, nem lassította volna meg gyors lüktetését. De azt nem fogadja el, hogy a 15. században, Mátyás korá-ban, a latin költő magyar mondát mentett volna meg: a műve határozott átdolgozás. A népies balladát átalaki-

totta, művelt közönsége izléséhez idomította, vagyis olyan formába illesztette, ami művelt költő alkotásának tűnik. Bodnár szembeállítja a népballada egy-két motívumát a széphistóriával, bizonyítván azt, hogy mennyire tudatos költői munka az utóbbi. Szerinte a latin költő hagyta ki a két gerezd szöllőért való fogságot, mert latinul nem tudta visszaadni; megvetette a megszelítést: "Pajtásom, pajtásom, kenyeres pajtásom!" A latin költő változtatta meg a ballada panaszos beszélgetését is arra, hogy Szilágyi Mihály "kobza kezében keserves nótát szépen veri vala". Lehet, hogy a Szendrei Névtelen is változtatott rajta fordítás közben.

Hermann Antal 17./ kiszélesíti a Szilágyi és Hajmási-mondakört a szomszédos népek költészetére. Mivel Erdélyben találták meg a monda magyar népi változatait, közli a hasonló motívumu erdélyi szász, román, cigány balladákat, meséket, /szász: Dietrich Tamás és Gréger János, román: Juon és Nikoláj, cigány: Anrus és Rukuj/, valamint egy szerb népéneket /Mujo és Alija/, megemlíti a Marko Králjevicről és Jaksics Stefanról szóló népéneket is, amelyeket kapcsolatba hozza a bibliai Kain és Ábel - összetűzéssel és a hindu Mahabharata-beli Sunda és Uposunda testvérek tragédiájával, akik Tillottémába, a legszebb női lénybe, szerelmesek és megölik egymást érte. Hermann a mondakört a népköltészetben kitágítja a végtelenig, de a műköltészetben is kiszélesítik a forráskört, mivel Boccaccio 18./ Teseidjének forrásával, a "régii olasz históriával", vetik egybe Szendrei forrását.

Hermann ugyancsak támadja Kollárt Kardoss alapján: 19./

"Fast unzweifelhaft eine Übersetzung des ungarischen Textes und mit diesem beinahe wörtlich übereinstimmend, ist die wahrscheinlich von Kollár besorgte, angeblich aber aus dem XV. Jahrhundert stammende slowakische Version "Michal Siladi és Václav Hadmázi".

Houdek. 20./ cáfolja Hermann kijelentését. Azt írja, hogy Kollár Národné Zpievankyban nem állította azt, hogy 15. sz.-ból lenne a Szilágyi és Hajmási, azt viszont nem tudja, hogy Kollár másutt, vagy mások állították volna ezt. Rosszindulatu támadásnak véli, kötelességének tartja, hogy védje Kollárt, mivel Kollár meghalt, és védekezni nem tudott. Álláspontja határozottan az, hogy a szlovák változat az eredeti. Ezt a felfogását a turolukai változat keletkezésének keltezése erősíti meg.

A turolukai változat ismerete előtt a szlovák irodalomtörténetírás sem mert állástfoglalni. Jaroslav Vlček szlovák irodalomtörténetében meg sem említi Szilágyi és Hajmásit. Houdek büszke arra, hogy ebben a kérdésben Kollár utódja. Kifejté, míg a magyar szöveg a Csoma-kódexben maga hangoztatja az ének végén, hogy más ének alapján készült, addig Liborčen szövegében azt olvashatjuk, hogy az ifju azt az éneket "krónikába írta" /"do króniky sepsal"/. Ugyanakkor a magyar szöveg 1571-ben keletkezett, míg a szlovák 1560-ban. Nem beszélhetünk tévedésről, mivel nem számjegyekkel, hanem betűkkel van leírva az évszám. A szlovák eredetét bizonyítja e két tényező.

mellett az is, hogy a magyar szöveg Nagyszombatja a bolgár Tirmau /Trnovo/. Ha ezt elfogadjuk, akkor "volt szláv eredetű szöveg az író előtt, melyben ez a szó állott: Trnovo". T.i. Nagyszombat nemcsak latinnal, hanem szlovákul is azonos hangzású szóalakból áll. Az 1571-ben keletkezett magyar verzió nem magyar eredetét a vers mértéke is igazolja Houdek szerint, mert a magyar népballadák verssorai négysorosak és 12 szótaguak, s ez a história a magyar népköltészettől szokatlan, elütő versmértékkel íródott, mivel a versszakok három sorból állnak és 15-16 szótaguak, vagyis éppen olyan felépítésűek, mint a szlovák változat.

Houdek nem fogadja el Kardossnak azt az állítását, hogy latin poéta dolgozta volna fel, és annak alapján készült volna a magyar változat. Ezt a feltevést csak mesének nevezi, amelyet azért talált fel Kardoss, hogy Kollárt támadja. Houdek ismeri a monda két magyar népballadai feldolgozását is. Kétségbe vonja, hogy ezen balladák alapján tudott volna a Szendrei annyira azonos éneket írni, mint 11 évvel előtte a szlovák. Hermann közléseit sem tartja annyira megfelelőeknek, hogy ezek alapján a magyar Szilágyi és Hagymási létrejött volna. Érdekes megfigyelní, hogy Houdek a rokon szerbnyelvű Mujo és Alija c. népballadára nem reagál. Mindamelllett nem érzi eléggé biztosnak a "do króniky sepsal" /krónikába írta/ kifejezést. Ugy érzi, félre lehet magyarázni, ezért részletesen ismerteti a sepsa² ige jelentését: sepsa² azt jelenti, ami eddig megírva nem volt, de amit a költő nem

gondolt ki, amihez a költő anyagot szerzett akár való történeésből, akár mondából, hagyományból. A sepsat ige eme jelentése alapján a következő megállapításra jut: 1960-ban egy szlovák költő balladát írt vagy igaz történet, vagy monda alapján, ezt a szlovák éneket fordította le 1571-ben a Szendrei Névtelen. A magyar nép ezt a verset csak később alkotta meg, lehet, hogy korábban is ismerte és megőrizte népballada formájában, amely alapján esetleg a szlovák költő az énekét 1560-ban összeállította, de ezt biztosan eldönteni nem tudjuk. Igaz, hogy a szlovák nép a balladát nem ismeri, de az ének el volt terjedve, ezt bizonyítja a két adat, a Lauček-féle és a turolukai kancionál verziója.

Lényegében ugyanezen az uton halad [✓]Skultétý 21./ is, aki Houdek a szlovák eredet mellett szóló bizonyítékait kiegészíti, kibővíti. [✓]Skultétý is abból indul ki, hogy az évszám bizonyítja az eredetiséget. Ugyanakkor a szlovák változat stílusa és nyelve is a magyar eredet ellen szól: a szlovák ének verselése gördülékenyebb, jelentősebb, köszörültebb, mint a magyar, a nyelve általában simább, pallérozottabb. Aki elolvassa a két szöveget, nehezen hiszi el, hogy a szlovák alkotás lenne a magyar fordítása. Igaz, megzavarják az olvasót a szlovák szöveg magyar kifejezései: lovász, lovászmester. Keresi tehát e kifejezések okát. A magyar elnevezések onnan eredhetnek, hogy a szlovák szerző a magyarokkal együtt részt vett a törökök elleni harcban, hiszen a verses mű hősei is magyarok. Hasonló esettel állunk szemben az

Egerről szóló szlovák énekben is. A verset ónodi kapitány, Komodiczky István alkotta. Számos ehhez hasonló eset van, s ez azt bizonyítja, hogy a szlovákok ebben az időben annyira keveredtek a magyarokkal, mint még soha. Ezzel együtt még számos szlovák ének meríti témáját a kor eseményeiből, a török elleni harcokból.

Toldynak a monda történeti alapjáról szóló feltevése érdekes módon a szlovák irodalomtörténészek figyelmét nem ragadta meg, inkább Kardoss véleményét próbálták elfogadni úgy, hogy a szlovák széphistória a magyar népének alapján keletkezhetett.

A magyar irodalomtörténészek közül Toldy után elsőnek Thury József ^{22./} próbál feleletet adni arra, hogy mi a monda történeti alapja. Toldyval nem ért egyet abban, hogy 1451-i hadi cselekmények idézték volna elő az ének megírását. Kimutatja ugyanis, hogy nemcsak a bolgár Tirnaut, hanem Belgrád latin nevét Taurinumot vagy a Galambóccal szemben fekvő Tirnavát is Nagyszombatnak fordíthatta a Névtelen. Alapos kutatással kiderítette, amelyet később vitatnak, hogy a monda mindkét alakja élő személy, Hagymási László élt. Albert király egyik, 1439. szept. 17-én kelt oklevelében olvashatjuk: Ladislaus Haghmas de Berekzow Comes Themesiensis. Tehát Hagymási temesi főispán és Szilágyi Mihály kortársa. Hagymási László birtokai Csanád és Temes megyében a Marostól délre feküdtek. Bánhalom birtokosa ő, mely Szilágyi Mihály birtokával, Horogszeggel határos. Szilágyi Mihályról addig csak azt tudták, hogy egyszer volt török fogság-

ban, ahonnan nem is szabadult ki. Thury kimutatja Szerémi és egy török névtelen írása alapján, hogy Szilágyi kétszer esett fogságba, s az első fogságából kiszabadult. Szerémi szerint Szilágyi II. Murad idején Rigómezőn esett fogságba, aki egy csele miatt Szilágyit ki is végeztette. De Szilágyit nem II. Murad, hanem II. Mohamed végeztette ki, tehát itt két dolgot kevert össze Szerémi. Azonban Hunyadi 1448-as rigómezői csatájáról egy török névtelen is beszámol 1486-ban. Írásában megemlíti, hogy Kara Mihályt foglyul ejtették és Murad szabadon engedte. /Szilágyit a törökök, a szerbek, a németek fekete-nevezték; Kara törökök = fekete/. Murad 1451-ben halt meg. Mivel az ifjak egy évig voltak börtönben, s a csata 1448-ban volt, tehát 1449-ben szökhettek meg.

Thury azt is felkutatja, ki volt a császárlány. A törökök a bruszai helytartót Szaudzsi, mivel fellázadt, 1385-ben megvakították. Szaudzsi Magyarországra menekült és itt telepedett le. A fia, Csalopia Daud, ki a kereszt-ségben Dávid nevet kapta, birtoka Horogszeggel határos Kunszöllősen volt. Szaudzsi a feleségének és leányának a budai szénatéren vett házat. A lányt Császár Katalinnak nevezte a nép. Katalin többször lent járhatott a bátyja birtokán. E tájban volt fiatal Szilágyi Mihály és Hagymási Iászló is. A szomszéd birtokosok találkozhattak egymással, közösen szórakozhattak. Katalin is találkozhatott Szilágyival és Hagymásival. Ez a nép ajkán monda alakjában kifejezésre juthatott.

Szegedy ^{23./} nemcsak elméletben - mint Toldy - bizonyítja azt, hogy Szilágyi Mihály egyik szereplője a szerb - horvát hősi énekeknek, hanem példákat is felsorol.

Thury okfejtését Szilágyi fogságának bizonyítására nem fogadja el hitelesnek, de az általa közölt anyaggal bizonyítani lehet, hogy a nép fantáziájának sokkal tágabb tere van, mintsem megakadna azon, hogy Szilágyi hányszor volt fogságban. Szegedy az alábbi délszláv példákat közli:

Gundulić Iván /1588-1683/ raguzai költő Osman c. eposzában megírja, hogy kikről szeret énekelni a nép. Megemlíti Svilojević Mihajlo bánt is:

Trosvietlit se u njih hajo
Kudgod svietli sunce zarko
Svilojević još Mihajlo +
I Kraljević junak Marko.

Svilojević Mihajlo Szilágyi Mihállyal azonos. Szilágyit u.n. bugarsticák, régi vitézi énekek, többször szerepeltetik. Pl. Svilojević bán hogyan adta férjhez hugát János Bajdához. A délszláv költészetben ismeretesek Smiljanic Ilija ^{24./} hősi tettei is. A hangsor rendkívüli hasonlósága miatt Szegedy ezt a hőst Szilágyinak véli. Smiljanic Oszmán bég fogságából 3 évi sinylődés után kiszabadul; Rigómezőn vitézül hadakozik; más énekekben

nőket kedvelő, megnyerő külsejű hős. Olyan Szilágyiról szóló délszláv éneket, amely rokon lenne Szilágyi és Hajmási énekével, nem találtak eddig - közli. Szilágyi ugyan párbaft viv az egyik énekben Kraljević Márkkal, de a küzdelemben elesik.

A 15.-16. századi horvát költészetben Szegedy szerint Hunyadi rigómezeői csatája központtá vált; az énekben minden csata, hadiesemény ott történik. A nép nem ragaszkodik feltétlenül a történeti hűséghez. Szerémi is szerb vidéken élt. Szilágyira vonatkozó adatokat itt szedhetette fel; s mivel Szilágyi volt egyszer fogságban - Mátyás fogságában - a nép számára kiinduló pontnak ez is elég lehetett. A nép fantáziája kedvenc hőseit kedvenc énekeiben szerepelteti. A név hűsége nem fontos, hiszen van olyan szerb ének, amely Jurisics Miklóst Jankónak nevezi, s míg a 16. században Szilágyi volt a kedvelt hős, a 17. században már Jaksic-testvérek vették át Szilágyi szerepét, bár a 17. századból is vannak adatok, hogy Szilágyiról énekelnek. Valószínű, hogy Jaksic-testvérek egyike vehette át Hagymási szerepét, annál is inkább, mivel Jaksic-testvérek élő alakok, 1459-ben Nagylak környékén szereztek uradalmat.

Szilágyi és Hagymási énekéhez hasonló történetű délszláv énekeket is közöl Szegedy. Egyhősű a Jaksic Stevan rabsága, Márk királyfi fogságba esésének története, Stojan Jankovic házassága, Zrinyi bán fogsága, Zrinyi bán és a császárlány; két hősű ének Milán és Dragutin, Mujo és A-

lija története. Szerinte a Szilágyi és Hagymási története valószínűleg magyar nép alkotása, de meglehet, megvolt a XVI. századi délszláv költészetben is. Az alapmotívumok internacionálisak, tehát a művek történeti alapja nem lehet, azonban a monda Szilágyija azonos Szilágyi Mihállyal. A magyar monda délszláv hatásra is születhetett, mert a kevert la kosság, a 16. századi délszláv népköltészet megbecsülése - Ráskay Gáspár, Balassi, Zrinyi Miklós szívesen meritenek belőle tárgyat - elősegithette ezt. A névtelen poéta délszláv éneket is feldolgozhatott.

Dézszy ^{25./} szerint a monda szerb változatai a magyarétól függetlenül is létrejöhetnek, mert mind a két nép sokat szenvedett a töröktől, tehát hasonló téma könnyen keletkezhettek.

Szegedynek azt a megállapítását, hogy a magyar Szilágyi és Hagymási mondája délszláv hatásra keletkezhetett, Tesnoskalsky ^{26./} helyrajzi adatok közlésével támogatja: Szendrei Névtelennek valószínűen nem volt elég földrajzi ismerete, mert nem tudta, hogy a szlovák Trnaván /Nagyszombat/ kívül van még hasonló nevű község délszláv vidéken is. A bolgár cárok és páriarchák néhai székhelyén, Trnaván kívül, Szerbiában Trnava folyó mellett hat községből álló kerületet csacsian-trnavai kerületnek neveznek. Az egyik községnek gyógyforrása is van. Világos, írja Tesnoskalsky, hogy erről a szerb Trnaváról van szó a költő versében. Sabác, Várna, Rigómező voltak a legkegyetlenebb harcok színhelyei a török ellen. Erre igyekeztek a törököknek öltözött menekültek, ezeket ismerték

a harcokból, itt fogták el őket, és erre szökhettek meg legkönnyebben is. A szerb Trhava ebben az időben valószínűleg a török kezében volt, az előbbi uton ide igyekeztek a török urak a szintén átöltözött török hercegnővel gyamu nélkül, vagy vadászatra, vagy táborba, aszerint, mint gondoltak a farkasok kifejezésen, igazi farkasokat-e vagy gyaurokat-e.

Mind a Szendrő végvárban ülő ifju szívének szomorúságában, mind a jókedvében daloló szlovák ifju egy forrásból meritett: mindketten - kivéve a 15. versszakot /itt van szó Nagyszombatról/ - ismeretlen költő költeményét fordították. Hogy ki volt az, lényegében az az e fonák kérdés punctum saliens - írja. A szlovák nacionalista közvéleményt, hogy csökkentse az őt támadó cikkek élességét pedig így nyugtatja meg: egy illúzióval kevesebb marad, viszont a szlovák ifju nem is állítja, hogy ő a verset alkotta volna, ő csak "krónikába írta", s végül, amikor a szlovák szerző eredetiségét feladjuk a jugoszlávot elismerve, a családban hagyjuk.

Stefan Kréméry 27./ válaszol Tesnoskalskynak.

Véleménye szerint a "krónikába írta" /do kroniky sepsal/ nem másolatra, vagy fordításra vonatkozik, hanem az eredeti mű krónikába írására. Ezzel a kifejezésével merőben elzárkózik Tesnoskalsky vonalától. Állítása bizonyításul példának idézi a Szigetvárról szóló szlovák éneket; témája ugyanúgy nem szlovák, mint a Szilágyi és Hagymásié, magyarizmusok is vannak benne /Zrinyi Mikulás, Ferenc,/,

mindamellett a vers egyedülálló, nincs jugoszláv elődje, sem magyar utódja, kizárólagosan szlovák. Foglalkozik a Szilágyi és Hagymási magyarizmussal is /lovász, lovászmester, harc/. Ezek a szavak nem fordítás maradványai, hanem annak a tanuságtételei, hogy a katonai kifejezések a szlovák nyelvbe a magyarból hatoltak be; a szlovák szöveg ugyanis nemcsak a lovász, lovászmester kifejezést tartalmazza, hanem "harc uderily" /harcot vívtak/, "harc ućinily" /harcoltak/. /Az előbbi Liborčen, az utóbbi Kollár szövegében/ Ugyanakkor a magyar szövegben e helyt "harc" szó nincs is. Figyelemreméltó az, hogy a szlovákban az a versszak, mely a lovászmestert és a lovászt tartalmazza, gazdagabb, igazibb rimelésű a magyarénál. Kréméry szerint ez is a szlovák eredetiséget bizonyítja:

Lovásmestrovi	a	lovászmesternek	a
S jáho lovásmi	a	És lovászoknak	b
Hlavi Postinaly	a	Fejüket elszedék	x
A osedlavše	b	És nyergelének	a
Tri hlavné kone	b	Mindjárt magoknak	b
Prec' jsu pospichali	a	Három fő lovakat	b

Kréméry szerint az ismert szövegek közt azért van annyi eltérés, mert pl. a szlovák szövegek közül egy sem elsődleges, mind másolat, lehetséges, hogy másod-, harmadkézből íródtak, vagy esetleg emlékezet után. Ezért van az, hogy a "török" kifejezés a turolukai változatban hétszer, a Kolláréban nyolcszor, a magyar szövegben kétszer; "Konstantinápoly" a turolukaiban és a magyarban kétszer, Kolláréban egyszer fordul elő.

Igy érthető az is, hogy a magyar szövegben "Nagyszombat felé" kitétel van, míg a szlovákban: "K uherskej zemi" /magyar föld felé/.

A szlovák irodalomtörténészek véleményével, különösen Houdek megállapításaival száll vitába Szabó Zoltán 28./ Az énekek keletkezésének dátuma szerinte nem keletkezés-meghatározó, mert egy szöveg sem került elő eredeti példányban, hanem csupán másolatban. Ugyanakkor ~~az énekben~~ másoló részben megmásíthatja a szövegeket. A Vasady-kódexben egy másoló az egyik énekbe ezt írja: "Finis per me Mindszenty Máté."

A szlovák ének "do kroniky sepsal" kifejezése sem döntő, mivel az éneket énekelte először valaki /"ha meghallgatnátok"/ és az ének alapján írta le valaki, akinek megtetszett. A magyar eredeti mellett szól az is, hogy a szlovák szövegben nincs szó Nagyszombatról. A magyar szövegbe úgy került bele a helynév, hogy a forrásban szerepelt Tírnovo városnév. Az énekmondó tudva azt, hogy a szlovák Trnava és a latin Tyrnavia magyarul Nagyszombatot jelent, ezért annak forította. A magyar szöveg az urfiak jelzőjéül nem használja a magyar szót, mert mindenki tudta, hogy ők magyarok, míg a szlovákban ez a jelző kellett. Ez is a magyar eredeti mellett vall. A szlovák eredeti ellen szólnak a szlovák szöveg magyar kifejezései: a magyar nevek, a magyar szavak.

A magyar szövegben "Eszendő ez nap uri házámnál vágan lakom vala" kifejezés a multa vonatkozik, míg a szlovák,

Szabó szerint, a fordítás közben jövőbeli cselekvésre fordítja: "O tejto chvile na rok" /ettől a perctől egy évre.../. Erről bővebben az elsődlegesség kérdésénél szólnok. Fordítási hibának tartja Szabó a következő részt is:

A osedlavse tri hlavne kone preč jsu pospichali.

Szabó így fordítja:

Felnyergelve három lovak elvágattak.

Itt téved Szabó, mert a szlovákban a három után többes alanyesetben vannak a főnevek, tekintet nélkül arra, hogy alanyesetet, vagy tárgyesetet jelentenek-e. Szabó rámutat a szlovák szöveg szépségeire is: nem szolgai fordítás; költőies, alkalmazza a fokozást, a halmazsát, nyomatékosabb, színesebb a magyarnál, különösen a császárlány siránkozása ügyesebb.

Szabó a magyar széphistória két változatával is foglalkozik. Szerinte a Vašady-kódex szövege romlatlanabb, eredetibb, különösen azért, mert közli Szilágyi foháskodását. A Csoma-kódexbeli szövegben Szilágyi csak két verssorban beszél, holott ahhoz, hogy magára hívja a császárlány figyelmét, többet kellene szólnia.

Bár időrendben hamarabb írta, de a logikai sorrend megköveteli, hogy Honti János ^{29./} két tanulmányával ezen a helyen foglalkozzunk. Az egyik tanulmányban szövegtörténeti szempontból vizsgálja a magyar változatokat. Megállapítja, hogy a Szabó Károly által közölt népballadatöredék az eredetibb szöveg, t.i. bőbeszédűbb, kevésbé balladaszerű, teljesebbek a kifejezései, régiesebbek.

Szerinte eredetileg nem is volt népballada, hanem azzá lett, de úgy, hogy csak stílusában hasonlít hozzá. Széles epikus párbeszéd, ismétlések, állandó jelzők jellemezték azt az elbeszélő költeményt, amely alapszövegét adta Szabó Károly és Szabó Samu szövegének. Ezekkel a stíliseris sajátosságokkal pedig közelebb áll a délszláv epikus népdalokhoz, az orosz bylinákhoz. Ez a magyar népvers volt a közös forrása a népballadának és a Szendrei Névtelen alkotásának. Honti tehát lényegében modernizálja Kardoss felfogását. Szendrei Névtelen poétájáról, bár leri a 16. századi latinos, az ő stílusához hasonló stílusban fordított széphistóriák és hasonló szellemben megírt istenes énekeken nevelkedett költő jellemvonása, a maga egész formai tökéletlenségében, bölcselkedésében, tudakosságában, mégsem lehet mondani, hogy latin lehetett, mert nem maradt fenn olyan mű, amely bizonyítaná, hogy latin versírók feldolgoztak volna népükön élő témát. Szerinte a poétára való hivatkozást nem kell komolyan venni, mert csak azért teszi, hogy tekintélyt szerezzen magának és a műnek. Honti legfőbb törekvése az, hogy összeállítsa az alapszöveget a variációk alapján. Az alapének keletkezésére, adatbeli előfordulására nem tud példát mondani. Erre keres feleletet a másik tanulmányában, 30./ ahol a Szilágyi és Hagymási monda rokonait veti egybe. A monda rokonainak összeállításában Hermann által majdnem a végtelenre kitérített kört használja fel. A fő reprezentánsak alapján három monda-kört állít fel: a magyar, a délszláv és a germán mondák csoportját.

A magyar csoportba sorolja a magyar változatokon kívül a szász és a román változatot is. A délszláv mondák közül erőteljesebben csak a "népmese levegőjében" mozgó mondákkal foglalkozik, a történeti jellegűeket csak megemlíti, mivel a magyar monda kritériuma a két hős párhaja, s ez a szerb-horvát feltételelesen történeti jellegű énekeknél nincs meg. Nagyobb teret szentel a germán mondakörnek. Ugy véli, hogy a magyar Szilágyi és Hagymási-mondacsoport és a germán Walther-monda köré csoportosuló mondák azért árulnak el rokonságot, mert egyrészt történeti vonatkozásuk, másrészt mert mindkettőnél két barát egy lány felett /akit legtöbbször ők szöktettek meg/ összekülönbözik és párhajra kel, melyben egyikük legtöbbször meghal. A germán mondakörből foglalkozik a latin Waltharius Manus fortis történettel, a 8. századból való angol töredékkel: Waldere-mondával, a 13. sz-i középfelnémet Walther und Hildegunddal, ugyancsak 13. századi alnémet Athidrekssagával, és a 14-16. századból való lengyel Walczarz wdaly történetével. A német mondák népvándorláskori keretben játszódnak le, a lengyel középkori lovagi történet. A lengyel verzió a németből fejlődött. A lengyel átjöhett Magyarországra, hiszen Magyarország Lengyelországgal Nagy Lajos korában personálunióban volt, ezért feltételezhetőek az irodalmi kapcsolatok is. Mivel a monda a magyarországi szerbeknél a legelterjedtebb, Honti feltételezi, hogy a lengyel történet a magyarországi szerbeknél honosodhatott meg először.

A jelenkori irodalomtörténetünk egyrészt a Szilágyi és Hajmási munda történeti alapját, mint Horváth János, másrészt a környező népek epikájának kölcsönhatásában vizsgálja, mint Korompay Bertalan, Ortutay Gyula.

Horváth János ^{31./} a Szendrei Névtelen művét Istvánfy nyomában haladó széphistóriaként említi, egy sorba véve vele Ráskay Gáspár Vitéz Franciskóját. Mind a Vitéz Franciskó, mind a Szilágyi és Hajmási történetének intonációja azt mutatja, hogy Volter és Grizeldisz közvetlen utódja. ^{32./}

Volter és Grizeldisz első versszaka:

Egy krónikát mondok, urak, hallgassátok!
Kinek talán mását ti nem hallottátok,
Egy olasz leányról, kin csudálkozhattok,
Asszony-házastoknak példájául adhatjátok.

Ráskay éneke így szól:

Egy régi dologról szép krónikát mondok,
Kinek talán mását ti nem hallottátok;
Egy ifju vitézről, kin csudálkozhattok,
Szerelmes társáról, kin gondolkozhattok.

Szilágyi és Hajmási története a következőképp:

Egy szép dologról én emléközném, ha meghallgatnátok,
Akkinék mását, nyilván jól tudom, ti nem hallottátok.
Török császárnak szép leányáról, kin csudálkozhattok.

A Borsod megyei Szendrőben egy latin költő verséből írhatta az ifju. Horváth szerint a latin vers talán Mátyás

talán Mátyás korában írt verset az emlékező

politika célzattal foglaltatta volna versbe valamelyik humanista poétával. T.i. olyan költemény léte, amely Mátyás nagybátyját egy török császárlánnyal házasítja össze, indokolt lehetett Mátyásnak a bizanci császárság elnyeréséért folytatott politikájában. Bizonyítja ezt az is, hogy Mátyás is felhasználta a trónkövetelő Dsemet, II. Bajazed öccsét, politikája eszközeként és a pápai legátusnak személyesen mesélte el, hogy Dsem neki unokaöccse.

Az is meglehet, hogy épp olyan korábban készült latin nyelvű epikai művel van dolgunk, mint Tar- és Toldi-monda.

Horváth János a szlovák változatokat fordításnak mondja: Kollár szövegét Csoma-kódex alapján fordították, a másik, mely 1560-ból keltezi magát, szintén magyar szövegen alapul. Ha az utóbbi dátum a helyes, akkor a magyar szöveget még az 1561-es évnél is korábbinak kell tartani.

Korompay ^{33./} Honti összehasonlító folklorisztikájából indul el. Szerinte a monda kritériuma nem a párbaj, hanem a történet alapkiindulása. Erre kézzelfogható példákat a délszláv mondák nyújtanak, mint az általa közölt szlovén nyelvű Mátyás király a börtönben, melynek másik típusát Prém József már 1902-ben lefordította. ^{34./} Bár nem azonos a történet, hiszen csak egy szereplőről van szó, mégis számos olyan motívumot találunk benne, amely

egyezik a magyar Szilágyi és Hajmási műköltői feldolgozásával és a népballadával. Korompay érdeme az, hogy felhívja a kutatók figyelmét arra, hogy a konkrét anyagot vizsgálják meg, és ebből vonják le a következtetéseket.

Ugyanezt a szellemet tükrözi Ortutay 35./ is:
A magyar Szilágyi és Hajmási történeti kapcsolatai a délszláv, horvát, szlovén epikus népköltészethez vezetnek, írja, annyi átmeneti forma, annyi valósággal egymásra épülő feldolgozás van, hogy a széles horizonton való összehasonlíthatás helyett a délszláv költészetben kell keresni a magyar rokonságát. Hiszen a magyar és a horvát énekmondók között kapcsolat volt. Szerepük lehetett Mátyás udvarában is. Nem véletlen az, hogy a délszláv költészetben a Hunyadi-ház, s különösen Mátyás alakja, oly előkelő helyet foglal el.

A jelenkori szlovák irodalomtörténet állásfoglalását Rudo Brtán 36./ fejtette ki. Brtán a Historické piesne című gyűjteményében közölte a Szilágyi és Hajmási szlovák változatait. A kötet bevezetőjét Melicherčík 37.b írta, kifejtette, hogy szakítani akarnak a múlt irodalomtörténetészeinek hibájával, a szűklátókörűséggel, hiszen "a múltban a históriás énekek területén folyó kutatás a szűk nacionalizmus keretei között maradt". E felfogás jegyében fűz megjegyzéseket Brtán is az egyes históriás énekekhez. Széleskörű kutatásra vall a munkája, de sajnálatos, hogy sok esetben megmarad a száraz adatok pozitivistá jellegű közlésénél. A Szilágyi és

Hagymási történetét a legproblematisusabb műköltemények közé sorolja, mert félig novella, félig históriás ének. Ennek ellenére a históriás énekek közt jelenteti meg, noha a bevezetőben Melidercik éppen arra mutat rá, hogy itt széphistóriáról van szó. Hogy elsősorban históriás éneknek tekinti, az bizonyítja, hogy Kollár nyomán a mű keletkezését 1460-ra teszi, mert "erre az időre vonatkozik a cselekménye". A változatokról szólva felsorolja, hogy nem ismeretes sem latin, sem délszláv, sem német verzió, s nincs tudomása olasz, török, román példáról sem. A magyar változatról csak annyi megjegyzést tesz, hogy 11 évvel fiatalabb a szlovák szövegnél. A Vasady-kódexbeli változatról nem tesz említést. A mű eredetét tekintve Kollár és Houdek álláspontján van, Holly másolata szerinte "csak tévedésből datálja "hetvennyolc"-nak, mert ritmikai szempontból a "nyolc" szó semmiképp sem tartozik oda, ezért az 1578-as dátumot 1570 /1560?/-re kell javítani, így vagy úgy egy évvel fiatalabb, mint a magyar szöveg".

Brtnán is, mint Thury óta a legtöbb magyar irodalomtörténész, elfogadja azt, hogy történet konkrét esemény és konkrét személyek alapján készült. A cselekmény lejátszódása helyének és az ének bölcsőjének Belgrád és a délvidéki Szendrő környékét véli. Ismeri a délszláv, az erdélyi szász, román, cigány változatokat, megemlíti a magyar népballadákat. Délszláv hatást érez a nyelvben és a versformában, de oly határozottan, mint Tesnoskalsky, nem jelenti ki a délszláv változat elsőbbségét. A szlovák

széphistória rokonváltozataihoz sorolja Zrinyi bán és a Begzáda leányzó, Zrinyi bán a börtönben és még két távolabbi rokontémájú éneket.

Brtn[✓] kiadványát magyar részről Sziklay László 38./ értékelte és bírálta. Brtn[✓]nak a széphistória keletkezéséről vallott nézeteit cáfolva, felteszi azt a kérdést, hogy a Szilágyi és Hagymási történetének kétnyelvű változata vajon nem kétnyelvű költő alkotása-e, aki magyar és szlovák nyelven zengte el a két magyar hős és a császárlány kalandos történetét.

A felszabadulás után első ízben, mely nyomtatásban napvilágra került, Csanda Sándor 39./ tanulmánya foglalja össze a magyar és a szlovák irodalomtudomány eddigi állásfoglalását és értékelését. Filológiai összehasonlítást végez, és alapos, tudományos érvekkel vizsgálja meg a széphistória elsőbbség-kérdését. A művét azzal a célzattal írta, hogy eloszlassa "a nacionalista gyanúsítás szellemét egy olyan területen, amely valóságos ütköző pontot, surlódási felületet jelentett a régebbi magyar és szlovák irodalomtörténészek között". Ezt a célt el is érte, mert tanulmánya valóban komoly, figyelmes mérlegeléssel elemzi mind a két fél álláspontját, s végső következtetéseit csak súlyosan alátámasztott példák felsorakoztatásával vonja le. Tanulmánya példája a nacionalizmustól mentes, csak a tudományos indokokat figyelembevevő tudományos műveknek. Csanda műve is azt bizonyítja, hogy aki a Duna-medence népeinek vitás kulturális, tudományos kérdéseit valóban hitelesen akarja megoldani,

nem kerülheti el a Duna táján élő népek együttélésének és kulturális kapcsolatainak tényét.

Csanda megállapítja, hogy a szlovák szöveg a magyarnak a fordítása. Az ismert változatok későbbi másolatok, bizonyára egyik sem szolgált a fordítás eredetijének. A magyar elsőbbség mellett bizonyít elsősorban a magyar változat szlovákra való közvetlen nyelvi hatása /a " három fő ló " kifejezést szószerint fordítja /tri hlavné kone/, noha a fő ló kifejezés^a szlovákban nincs meg/. A magyar elsőbbség lehetőségét csökkenti a szlovák változat jobb stilusa, s az, hogy a szlovák vers nem mondja, hogy más forrás alapján szerezte a verst. Csanda feltételezi, hogy a széphistória egy hosszabb /esetleg több műből egybeolvasztott/ verses vagy prózában írt történet tartalmi összevonásából keletkezett. Az ősváltozat keletkezési és terjedési irányáról nem formál konkrét véleményt.

A legújabb kutatások, tudományos feltevések még mindig több nyitott kérdést hagynak. A magyar változat elsőbbségét a szlovák változattal szemben egyöntetűen vallják, de a mű szerzőjét illetően a magyar irodalomtörténészek különböző véleményen vannak. Sokan a poétát latinnak, esetleg délszlávnak tartják. Van olyan állásfoglalás is, mely a széphistóriát régebbi magyar históriából való átdolgozásnak, vagy a népballada feldolgozásának, esetleg egy hosszabb történet tartalmi elmondásának tekintik. Felmerült a kétnyelvű költő kérdése is.

A szlovák irodalomtörténészek határozottan a szlovák eredet mellett foglalnak állást, a szlovák változat forrását, esetleges elődjét konkrétan csak egy kutató kereste a délszláv költészetben, s az újabb szlovák irodalomtörténeti álláspont is ^{csak} rámutat a délszláv hatásra.

A kérdés történetének és jelenlegi állásának vizsgálatát, szemléljét Csukás István ^{40.}/ szavaival fejezem be, amelyek alapjául szolgálnak a dolgozatom második részében elemzett és feltárt problémáknak: "Természetes, hogy a közös téma, a közös hősök, tehát a mondanivaló azonossága tömegével hozta létre a párhuzamosságokat, megfeleléseket. S a mindennapi együttélés, a nemzeti elkülönülést nem ismerő életmód és az azonos fejlődési szint kedvezett a kifejezési formák szabad kölcsönzésének is, nem beszélve a témák, sőt egyes alkotások teljes egészében való átvételéről, idegen nyelvre való átirásáról, mint az Szilágyi és Hajmási széphistóriájának változatai igazolják".

IV. A MAGYAR ÉS A SZLOVÁK VÁLTOZAT ÖSSZEVETÉSE

A Szilágyi és Hagymási története szlovák és magyar változatainak szövegvizsgálata nemcsak azért szükséges, mert az a nagyfokú hasonlóságot szeretnénk kimutatni, mely kétségtelenné teszi a fordítási viszonyt, hanem azért is, mert egy szövegváltozat sem maradt meg eredetiben. A másolatok is mind a két részről vagy nehezen olvashatók, vagy elhallódtak, vagy jelentős betoldással egészültek ki, s mindegyik ismert változat szövege a másolás következtében sok helyen romlott.

Az összevetés alapszövegeinek a szlovák változatok közül a turolukai /turnezei/ szöveget ^{41./}, a magyar változatok közül a Vasady-kódexbeli ^{42./} vesszük. A helyenkénti közvetlenebb egyezés folytán több irodalomtörténészünk, köztük Horváth János is, úgy véli, hogy a Kollár-féle változat közelebb áll a Csoma-kódex szövegéhez, mert mind a kettőben szó esik a börtön rácsáról és az öt vajdáról; holott ezt a turolukai változat nem említi. A Vasady-kódexbeli variáns a 8. versszak után 17 versszakos betéttel bővül. Ez a betoldás nem található meg a többi változatban. A szövegbeli elhelyezése, stilusa alapján bebizonyosodott, hogy ezt a szövegrészt később toldotta be egy másoló. Szabó Zoltán fentebb ismertetett álláspontja tehát nem állhatta meg a helyét, mert a fohászkodás nemhogy kiegészítené a históriát, hanem a protestáns terjengősséggel megírt, prédikációs jellegű szöveg lassítja a cselekményt, s aránytalanná

teszi a művet.

Ezen eltérések ellenére azért választottuk ki ezt a két változatot, mert a keletkezési évszám tekintetében közel állnak egymáshoz / csupán egy év eltérés/, s a nevek azonos hangzásu írása tekintetében is megegyeznek. A szlovák változatok ^{Hagymási} ~~nevet~~ következetesen Hadmázinak írják, előfordulhat tehát, hogy a szlovák ének annak a változatnak az alapján készülhetett, amelyik hangzá^sbelileg megközelítőleg így írja le a nevet. A Csoma-kódex szövege és a Kárász-töredék Hagymási nevét Hajmásinak írja.

A két változat eseménye azonos: A két ifju, Szilágyi és Hagymási Konstantinápolyban a török császár fog^{ja}. Szilágyi panaszos dalt énekel, ezt meghallja a császár leánya, megtetszik neki Szilágyi, és titokban kiszabadítja a két vitézt. A vitézek keresztülhaladnak a harmincadokon, várokon, a török császár vajdái utol^{ér}ik őket, a két vitézt egy pusztaszigeten elrejtí a lány^t, megvinak az üldözőikkel, a győztes csata után a lánnyal együtt Magyarországra indulnak. A határon p^{ár}ba^{jt} vinak a lányért, a győztes Szilágyi, nőtlen, s elveszi fele^{ségül} a szabadító szép császárleányt.

A tükölkai változatot Brtán^k Kollár mintájára adta ki. Kollár a szövegének 16-17 szótagos sorait felharmadolta, úgy érezte, hogy ezek, mivel rimelnek, nem egymás mellé, hanem egymás alá tartoznak. Itt csupán az ütemhatár végének r^{im}eléséről van szó. Ez a 16. században elterjedt költői szokás volt Balassi 43./

is alkalmazta /pl. Aenigma című verse/. Az egyeztetés megkönnyítése érdekében a magyar verssorokat harmadolom az alábbiakban, a lehetőséghez képest az ütemhatár végén.⁺ A szlovák szöveg után közlöm a fordítást is.

/A változatok összevetésénél csupán az azonos és a szövegromlásból bekövetkezett szöveg~~je~~lenségekkel foglalkozom. Azokat a szövegrészeket, amelyek az elsőbbség kérdését vetik fel, a kérdést tárgyaló fejezetben elemzem/

Az első négy versszak szövege szinte szóról szóra, sorról sorra, ütemről ^{ut}tüemre megegyezik:

Turolukai változat:

1. O krasnej veci
spivat vam ja shci,
by ste posly seli
čehož, dobre vim,
že až posavad'
to ste neslyseli:
O krasnej panne
Tureckeho cisare,
že se podivite.

/Szép dologról/
énekelni akarok nektek,
ha meghallgatnátok
azkinek, jól tudom,
hogy eddig
ezt nem hallottátok:
Török császár
szép leányáról,
hogy elcsodálkozhattok./

Vasady-változat:

1. Egy szép dologról
én emlékezném,
ha meghallgatnátok,
Azkinek mását
nyilván jól tudom,
ti nem hallottátok.
Török császárnak
szép leányáról
kin csudálkozhattok

+ A Vasady-kódex 9-25. versszakig tartó betoldását elhagyom.
A versszakok számozásánál nem veszem tekintetbe a betoldás kihagyását

- | | | |
|--|--|---|
| <p>2. Jedneho času
dva mladí paní
do temnice vpadli,
v Konstantinopoli
tureckemu cisari
pod jeho moc přišli,
protož jich cisar
kazal posadit
do svoje temnice.</p> | <p>/Egy időben
két ifju új
tömlöcbe került,
Konstantinápolyban
török császárnak
hatalma alá kerültek,
ezért a császár őket
saját tömlőcében
parancsolta vettetni./</p> | <p>2. Egy időkorban
két vitéz urfi
rabbá lőtt vala,
Kunstancinápolyban
török császárnak
bévetettek vala,
Azért az császár
ü tömlöcében
bévetette vala.</p> |
| <p>3. Ne velmi daleko
od cisarskeho domu
ta temnica byla,
v kterež ti dva paní
z Uherskej zeme
psazeni byli;
jejich jsou mena:
Siláři Mihal
a Hadmaži Laclav.</p> | <p>/Nem nagyon messzi
a császári háztól
volt a tömlöc,
amelyben a két ur
magyar földről
fogva volt;
a nevük:
Szilágyi Mihály
és Hagymási László/</p> | <p>3. Nem messze azért
császár házatul
lám az tömlöc vala,
Kiben két vitéz és
fő urfiak
bévetettek vala,
Szilágyi Mihály,
másiknak neve az
Hagymási László.</p> |
| <p>4. Jedneho času
na svateho Ducha
spolu se sedeli;
Siláři Mihal,
ten prepekny pan,
z temnice vyhledal.
Velmi prepeknu,
žalostnu notu
na citare hral.</p> | <p>/Egy időben
Pünkösdkor
együtt ültek;
Szilágyi Mihály,
csodaszép ur,
a tömlöcből kinézett.
nagyon csodaszép,
fájdalmas nótát
játszott citerán /gitáron?/ azon veji vala.</p> | <p>4. Egy idő korban
pünköst napjára
hogy jutottak vala,
Szilágyi Mihály,
tömlöc rostélyán,
kinézdegél vala,
Kobza kezében,
keserves nótát</p> |

Csupán a szlovák szöveg ~~a~~ negyedik verssorának ~~éhoz~~ /azkinek/ kifejezése ébreszt hiányérzetet/erről a későbbiekben szólunk/, a harmadik versszakban "fő urfiak" helyett, "z Uhorskej zeme" /magyar földről/ jelzős szerkezet található. A negyedik versszakban a szlovák szerint az ifjak "spolu sedeli" /együtt ültek/, amit feleslegesnek érzünk, hiszen egy zárkába voltak vetve, ugyanakkor elhagyja ~~a~~"rostély" szót. Ugyancsak a negyedik versszakban mint Szilágyit, mint nótáját, "csodaszép" jelzővel illeti, szövegromlásra kell gyanakodnunk, sem hangulatban, sem stiláris szempontból nem illik a szövegbe. A "nóta" és a tömlőc mind a kettőben ugyanaz. Szilágyi hangszerét a szlovák szövegben fel lehet fogni citerának és gitárnak is.

A hetedik versszak sem tér el lényegesen:

7. A tak ta panna,	/és így a lány,	7. Császár leánya
cisarska dcera	császár lánya	titkon egykoron
k temnici jest prišla	odament a tömlőchöz,	hozzájuk ment vala,
a smutne srčce	és Szilágyi ur	Szomoru szivét
panu Sziladimu	szomoru szivét	leány Mihálynak
jest obveselila.	felvidította.	vigasztalja vala,
Velmi lahodne	Nagyon finoman	Nagy szépségösen
tuto reč k nemu	ezt a beszédet	császár leánya
jest promluvila:	monda neki:/	ez szót mondja vala:

A hetedik sor szlovák kifejezése: "velmi lahodne" a Kollár-féle ^{44./} szövegben majdnem azonos a magyar változat szövegével: "prepeknu vec" /szépséges dolgot/.

A szlovák szövegben csak a nyolcadik versszakban szól a császár lánya Mihályhoz, míg mind a két teljes magyar változatban a 8-9. versszakban. Ebben az esetben a szlovák változatnál tartalmi azonosságról lehet csak beszélni:

8. Ja v kratkom [✓]čase
A v malej chvíli
Tebe bych pomohla
z otcovej temnice;
z velkej muze
teba bych vyvedla,
len slib mi ruku,
prepekny vitez,
na svoje vitazstvi.

/Én rövid időn belül
És kis pillanaton belül
segítenék neked
atyám tömlőcéből;
nagy sanyarugágból
kivezetnék,
csak ígérd a kezed
csodaszép vitéz,
vitézségedre./

8. Te vitéz urfi!
Ha felfogadnád
te igaz hitedre,
Hogy el-kivinnél
Magyarországban,
te lakó földedben,
És feleségül
magadnak vönnél,
én felel^hék erre.

9. Tégöd rövid nap
kimentenélek
atyám tömlőcéből,
Valahogy lenne,
kimentenélek,
az ~~tömlöc~~ kénjából,
Csakhogy fogadd föl
vitéz énnéköm
te igaz hitedre.

A következő versszakban Mihály válaszá~~át~~ halljuk. A szöveg annyiban tér el, hogy Szilágyi a magyarban azt igéri, hogy elviszi a lányt a "lakó földjére", míg a szlovákban "hites feleségnek". Minden bizonnyal a szlovák változat őrizte meg az eredeti szöveget:

9. Jen to usly[✓]sel
šiladi Mihaľ,
hned jej otpovedel:
Jen mne vyslobod,
na mu [✓]čest, viru,

/Alig hallotta meg
Szilágyi Mihály,
mindjárt felelte;
Csak szabadíts ki,
becsületemre, hitemre,

10. Mihelt ezt hallá
Szilágyi Mihály,
néki ezt felelé:
Csak szabadíts ki,
én fölfogadom

na moje vitezstvi,	vitézségemre,	én igaz hitömre,
ja tebe vezmu,	elveszlek téged,	Császár leánya,
cisarska panna,	császár leánya,	tégöd elviszlek,
za vermu manželku.	Hites feleségnek./	én lakó földemre.

Az alábbi versszakban a magyar szöveg romlásának lehetünk támi. A turolukai sem tiszta, csak Kollár szövegének segítségével kapunk pontosabb fogalmazást /a magyar nem szól a lovak válogatásáról, a turolukai változatban csak az van: "lovakat válogatott", a Kolláréban pedig: "Nekik válogatott lovakat"/:

10.Cisarska panna	/A császár leánya	11.Leány akkoron
Hned s temnicarmi	mindjárt a tömlőcőrökkel	tömlőctartóval
svoju vec spravila,	ügyét elintézte,	megszűződött vala,
neb jich s pulnoci	hogy őket éjjéltől	Egy éjjelikor
jisteho casu	bizonyos időben	az vitézőket
s temnice vyvedla;	a tömlőcből kivezesse;	fölviteti vala;
cisarska panna	a császár leánya	Leány elvivé
šla do maštale,	ment az istállóba,	atyja lovának
kone vybirala.	lovakat válogatott./	hol szállások vala.

A szlovák szöveg 11. és a Vasady-kódex 12. versszaka ismét azonos. A versszak érdekessége, hogy a szlovák változat magyar szavai ugyanabban a sorban, ugyanabban az ütembeosztásban vannak, mint a magyaré:

11.Cisarska panna	/A császár leánya	12.Ada az leány
po zlatej šabli	arany kardot	az urfiaknak
mladym panum dala:	adott az ifju uraknak;	két aranyas szablját
lovas mestrovi	lovászmesternek	Lovászmestörnek
z jeho lovasmi	és lovászainak	és lovászoknak

hlavy postinali,	fejét leütötték,	fejüket elszedték
a osedlavse	és nyergelvén	És nyergelének
tri hla ^v ne kone,	három fő lót,	mindjárt ü magok
pre ^v su prospichali.	elsiettek./	három fű lovakat.

A turolikai variáns nem tartalmazza a menekülők átöltözködésének leírását, ezt a Kollár-féle szövegből kell kölcsönözni. De Kollár szövege is romlott, mert csak a lány öltözködéséről szól. A magyar szöveg itt pontosabb és tisztább:

Kollár-szöveg:

Pris ^v trojivse se	/Felöltvén	13.Felöltözének
Zlato ^v hlav, s ^v aty	aranyfőkötőt, ruhákat	mindjárt ruhákát ü magok
krásné na se vzala,	szépeket vett fel magán,	szép drága ruhába,
cisarsku panmu	császár leányát	Császár leányát
hned posadili	mindjárt felültették	ám felültették
na jedneho kona,	az egyik lóra,	az egyik fű lóra,
ostatnie /kone?/	a többit	Az több lovaknak
hned postinali,	mindjárt leütötték,	az ü nyakokat
hnáty porubali.	tagjaikat összevágták./	elcsapkodták vala.

A menekülés első mozzanatát magába foglaló versek szövege szintén majdnem azonos, a szlovák változat ^{magyar} szavai itt is a magyar szöveg megfelelő szavainak helyén találhatók:

12.Tureckemu cisari	/Török császárnak	14.Császárnak szolgák
jeho dv ^v ane	udvaroncai	reggel mindjárást
rano povedeli,	reggel mondták,	bemondották vala,
ze m ^v ladi pani	hogy az ifju urak	Hogy az urfiak
s temnice us ^v li,	a tömlöcből elszöktek,	ám az tömlöcből
jich su tam nen ^v asli;	ott nem találták őket,	kiszaladtak vala,

lovas mestrov ^v i	lovázmesternek	Lovázmestörnek
jeho lovasu ^m	lovászainak	és lovászoknak
hlavi postinali.	fejét leütötték./	fejüket elszedték.

A következőkben mind a magyar, mind a szlovák változat a menekülés történetének első részét így mondja el: Az ifjak áthatolnak a harmincadokon, ott megkérdezik tőlük hova mennek, az ifjak válaszolnak a kérdésnek /magyar: Nagyszombat felé; szlovák: k Uherskej^vžemi/.

Utána a császár kiadja a parancsot a vajd^aáinak, hogy fogják el a vitézeket, a vajdák továbbítják a parancsokat a harmincadok^voknak és a vámosoknak. Az ifjak /az ének szerint (új^ból?) /áthaladnak a vámo-
kon. A vámosok észbekapnak, utánuk rohannak, de az ifjak átvágják ma-
gukat.

A menekülés történetének ez a része a versszakok valószínűleges felcserélődése következtében, mint látjuk, zavarossá válik. Az eredeti szövegben minden bizonnyal előbb kiadta a parancsot a vajdának, a vajdák közölték a harmincadosokkal. E közben haladtak át az ifjak a harmincadokon és a vámokon, ahol meg is kérdezték őket, hova mennek. A harmincadosok csak azután döbbsentek rá, hogy kik ezek az ifjak, miután azok már ellovagoltak. Utánuk vágattak hát, és megvívta velük. A magyar és a szlovák variánsok közös forrása is, a fentiek szerint, már pontatlan volt. Erre vonatkozó irodalomtörténeti megállapítással, olyan észrevételezéssel, mely ezt a versszak-cserét figyelembe venné, nem találkoztam, noha nagyon érdekes következtetésekre sarkall. Ezt az eseményt tartalmazó versszakokat a fenti rekonstrukció sorrendjében közlöm, de a versszakok élén feltüntettem az eredeti sorszámukat is:

14. Hnedky na nahle
A velmy ržehle
ten cisar turecky
zavolal jestit,
na svyčh vitezov
a na svyčh junakov
na slavnych basu,
aby tych pamuv
zvazanych privedli.

/Mindjárt futtában
és nagyon gyorsan
a török császár
rákiáltott
vitézeire,
ifjainak,
dicső basáira,
hogy azokat az urakat
összekötve hozzák elé./

16. Nagy hamarsággal
azért az császár
az ő jó vitézit,
Oda hivatá
ü fő vajdáit,
hagyá, parancsolá
"Legyetök utánnok
nagy hamarsággal,
hozzátok előmben.

15. Na mytach, tricat koch
vajdové turečti
tuze zhaneli/kazali/
jestli by taci
a taci pani
tudy pruchod meli,
aby je ihned
do Konstantinopole
zvazanych privedli.

/A vámokon, harmincadokon
török vajdák
itt mondták
ha ilyen
és ilyen urak
itt átmennének,
hogy őket mindjárt
Konstantinápolyba
vigyék összekötve./

17. Harmincadokon
és az vámokon
vajdák parancsolnak,
Ha ilyen embörök
Ezfelé jönnek,
mindjárt megfogjátok
Török császárnak
Kunstancinápolyba
mindjárt bé vigyétök

13. Tam na tricatku
Jich su uzreli:
Hned se jich spytali;
kde by oni šli?
Dva mladý pani,
Uheršti vitezi,
Tricadnym rekli:
K Uherskej zemi,
Štesti probovati.

/Ott a harmincadokon
meglátták őket;
mindjárt kérdezétk tőlük,
hova mennének?
a két ifju ur,
magyar vitéz,
a harmincadosoknak mondták:
magyar földre,
szerencsét próbálni./

15. Harmincadokon
őket kérdözik;
Nagyszombat felé
az farkasokkal
szerencsét kásértnek
szerencsét adna,
oda igyekeznek.

16.Vitézi uhersti	/A magyar vitézek	18.Vitéz urfiak
Ti mladi páni,	azok az ifju urak,	Harmincadokon
prez tricadky jeli	átmentek harmincadokon	által mennek vala,
a tricadnici	és a harmincadosok	Harmincadosok
hned na ne volali,	mindjárt rájuk kiáltottak,	eszőkben vevék,
po nich su beželi.	utánuk futottak.	föltámadtak vala,
Ale ti pani	De azoknak az uraknak	És nagy viadalt
kopie meli,	kópiájuk volt,	tartának,
tricadnych pobili.	a harmincadosokat megölték./	által mennek
		vala.

E négy versszak nemcsak tartalmi, hanem legtöbbször szövegbeli azonososságot is mutat. De sok komoly eltérést is találunk. Itt szerepel a magyar szöveg sokat vitatott "Nagyszombat felé" kifejezése. Továbbá: a Vasady-kódex az ifjakat üldöző "ő fő vajdáit" említi, a Csoma-kódex: "öt fővajdáját". A szlovákban csak Kollár szövege szól az öt vajdáról /"peti vajdu"/, de később; abban a versszakban, amelyik a magyarban nincs meg /Kollár szövegében: 18. versszak/. Az ifjak menekülésének második része, mely a vajdákkal való viadalt mondja el, a magyarban egy versszakot, a szlovákban hármat foglal magába. E küzdelem leírását később bővíthették, ez egyrészt a magyar szöveggel való összevetéssel lehet bizonyítani: a magyar az egész harcot balladai rövidséggel, tömörséggel, s egyben drámaisággal egy versszakba sűriti. Emellett a szlovák rész terjengősnek tűnik. Másrészt a szlovák szöveg nem teljesen érthető: előbb elmondja, hogy az ifjak minden törököt levágtak. Utána ismét arról beszél, hogy az ifjak hajnaltól délig küzdöttek a törökkel és legyőzték őket. Ujabb csapatról lenne szó? Nem derül ki a szövegből. A későbbi betoldás mellett tamaskodik az is, hogy a lány szigetben való elbujtatását a harc leírása közben írja le. Ennek a közlése a magyarban

zökkenőmentesebb:

17. Po nich su take

Hnedky beželi,
vajdové tunčti
jich su honili,
na ne volali,
aby se poddali.
Ale ti pani,
dobri junaci,
malo na to dbali.

/Utánuk így

mindjárt futottak,
török vajdák
üzték őket,
kiáltottak rájuk,
hogy adják meg magukat.
De az urak
jó ifjak,
nem sokat adtak erre./

19. Hirőkkel adá

harmincadosok
császár szolgáinak,
Vajdák elérék,
egy szép szigetnél,
szömbe megvívának,
Isten akará,
az viadalban
Vajdák meghalának.

18. Pred tym pobeheh, /A futás

Anebo bitku, vagy a csata előtt,
tu k cisarske panne a császár lányához
se obratili, fordultak,
hned ju zavedli mindjárt elvitték
do jednej sigote; egy szigetre,
nebo sa bali, mert féltek,
aby nepadla nehogy a török
tam do ruk tureckych. kezébe essen./

20. Viadal előtt

császár leányát
az szigetben küldé,
Mert féltik vala le-
az harcon
hogy el ne vesztenék
Leánt elküldék
és a vitézök
ott megharcolának.

19. Ti mladi pani

/Az ifju urak

kopie meli, kopjával birtak,
prudce se honili, iszonyuan törekdetek,
Siladi Mihal, Szilágyi Mihály,
Hadmazi Iaclav Hagymási László
šablami zvrťali kardjukat forgatták
a tak tich vajdu, és így azokat a vajdákat,
ostatnych Turkuv a többi törököt
šeckych postinali. mind levágták./

20. Hned na svitani	/Mindjárt hajnalban
Ač ^h do poledne	majd délig
s Turky se honili;	törökkel hadakoztak;
prez turecku zem	a török földről
svu vlastnu ruku	saját kezükkel
smele se prebili,	bátran átvágták magukat,
ti mladý pani	azok az ifju urak
Z Uherskej zemi	magyar földről
Turkuv jsou premohli.	lebirták a törököket./

A császárlány ²leíró ¹siralmát részt nem tekinthetjük pusztá fordításnak, noha mind a két változat lényegében ugyanazt a hangulatot ébresztő és a mondanivaló lényegét tartalmazó gondolatkört közli; a szlovák változat költőibb, szebb. Különösen megható a szenvedő lány alakjának rajza. Szabad átköltés ez. A minőségi és a terjedelemben való különbségen kívül e rész felépítése is eltérő. A magyar változatban az elején tudjuk meg, hogy Szilágyi végighallgatta a lány panaszát, a szlovákban a végén. A szlovák változatból csak azt hiányolhatjuk, hogy egy szóval sem említi a lány határtalan örömét és megkönnyebbülését, midőn meglátja a visszatérő Szilágyit. E vonatkozásban a magyar változat emberibb és közvetlenebb.

21. V hustej sigoti	/A sűrű szigetben	21. Immár vitézök
ta krasna panna	a szép lány	császár leányát
velmi narikala,	nagyon jajveszékelt,	hogy keresik vala,
z velku ^h žalosti,	nagy fájdalommal	Gyöngé siralmát
a z velkym smutkem	és nagy gyászban	vitéz Szilágyi
toho litovala,	azt sajnálta,	hogy hallotta vala,
sve krasne oči,	a szép szemét,	Vitéz Szilágyin
svu prepeknu tvar	csodaszép arcát	császár leánya
slzami zmačala.	könnyekkel áztatta./	keserődött vala.

22. Ztyicha slovicka

k sobe mluvila
ta cisarska panna:
Zelim se sama,
ale vec zelim
tych uherskych panov
kam se su podeli,
Nesčastna ja panna,
v tomto pustom haji.

/Halk szavakkal

szólt önmagához
császárlány:
Sajnálom magam,
de jobban sajnálom
azokat a magyar urakat, vitéz úfiakkal,
hova lettek, Jaj hova legyenek
én szerencsétlen lány, vadon erdőben
ebben a pusztában. / Nagy keserűség

22. Császár leánya

azt mondja vala
gyöngye siralmában:
"Kegyelmes Istven!
im-el-kijövék
Jaj hova legyenek
és az farkasok
lesznek siratóim,
Csak te kezében
édös Istenem
ajánlom lelkömet/"

23. Jestli ja umrem,

kam se podejem
v tomto pustem lese?
Kdo mne ochrani
anem pochova
v posledni hodinu?
Ptactvo nebeske,
zver preukrutne
mne požhrati ma.

/Ha meghalok,

hova leszek
ebben a pusztában? vitéz urfiakat,
Ki vég meg engem
vagy temet el
utolsó órában?
ég madarai,
rettenetes vad,
fal majd fel. /

23. Szánom magamat,

de sokkal inkább
Szabóára hánták
nagy kegyötlenül
vajdák szegényöket,
Szörnyű halálra
ezönnel adom
érettök magamat.

24. Tych dobrych panuv

peknych junakov,
uherskych vitezov
v nebez pečenstvi
na smrt ukrutnu
ja sem jich privedla.
Ti prekrutni
a zlostni Turci
jich su postinali.

/Azokat a jó urakat

szép ifjakat,
magyar vitézeket
a veszélybe
a rettenetes halálba
én vezettem őket.
Azok a szörnyű
rossz törökök
levágták őket. /

24. Ez vadon erdő

temető helyöm
leszön mas énéköm,
Vadák, madarak
és az farkasok
lesznek siratóim,
Csak te kezében
édös Istenem
ajánlom lelkömet/"

25. Muž večny Pane,	/Örökké való uram,
muj mocny Bože,	Hatalmas Istenem,
rac mne uslišeti!	hallgass meg engem!
Ja sama sebe	Én magamban
svoji dušičku	lelkemben
v ochranu poručim,	védemedbe ajánlom
i jejich duše	lelküket
rac milostive	kegyelmesen
v tu ochranu vziti	vedd védelembe./

26. Siladi Mihal	/Szilágyi Mihály	25. Szilágyi Mihály
ten prepekny pan,	az a csodaszép ur,	nagy hamarsággal
to to vsecko posluchal,	mindent hallott,	oda siet vala,
jej marikani	a jajgatását	Az leány látá mátká-
i jej vzdychani	és sóhajtozását	éltén igen
velmi jest litoval,	nagyon sajnálta,	örül vala,
tu krasnu pannu	a török császár	leánt nagy szépen
tureckeho cisare	szép leányát	kezénél fogva
za ruku jest pojal.	kézen fogta./	el-kivitte vala.

A magyar változat a 2. versszakban ismét balladai hangot üt meg, a szlovák variáns ezt a drámai tömörséget fellazítja, s feleslegesen részletez:

27. Hned bez maskani	/Mindjárt késedelem nélkül,	26. Elindulá-
vitez Siladi	Szilágyi vitéz	és igen mennek
na kone sadl,	a lóra ült	Magyarország felé,
cisarku pannu	a török császár	Es az határban
tureckeho cisare	császári lányát	hogy bé jönnének
hore jest uchitil.	magasba emelte.	Hagymási felelés:

Siladi Mihal,
Hadmazi Laclav
preč su prospichali.

Szilágyi Mihály,
Hagymási László
elsiettek./

"Vijjunk mi ketten
azért leányért,
hogy legyen együnké!

28.Když prihazeli
k Uherskej zemi,
hnedky na chotari
Hadmazi Laclav
Siladi Mihalovi
počal jestluviti:
O krasnu pannu
podme sa biti,
ktery ji ma vziti.

/Amikor közeledtek
a magyar földhöz,
mindjárt a határon
Hagymási László
Szilágyi Mihálynak
kezdte mondani:
A szép lányért
kezdjünk verekedni,
hogy ki vegye el./

A széphistória utolsó előtti hat versszakában majdnem szószerinti fordítást szemlélhetünk összevetés útján. A szlovák változat 31. versszakában valószínűleg szövegromlásról lehet szó, mert Szilágyi előbb elhangzott kérelme után nem tehető fel, hogy ő kezdené az összetűzést. Ugyanebben a versszakban fordul elő a "harc" magyar szó, noha a magyar szövegben ezen a helyen nincs megemlítve. A magyarban Szilágyi Hagymásinak kezét "bokában" csapja el, a szlovákban "könyékig vágta el". A szlovák változat 33. versszakában a magyar variáns "két szép kisfiam" jelzős kapcsolatának "két ifju fiam" felel meg, Holly által közölt szövegben pedig: "két szép fiam".^{45./}

29.Hned otpovedel
Siladi Mihal,
Hadmazi Laclavu:
Muj mily bratre,
nyech ja ji veznem,
vsak ty mas svu zemu.

/Mindjárt felelt
Szilágyi Mihály
Hagymási Lászlónak:
Kedves testvérem,
ha~~g~~ vegyem én el,
ugye neked van feleséged.

27.Felele neki
Szilágyi Mihály,
Hagymási Lászlónak:
"Szerelmes társam,
az nagy Istenért
kérlek én tégedet,

Dopraj ty ji mne,
Nech ja ji veznem
nech tebe zabijem.

/Engedd őt nekem,
hadd vegyem én el
minthogy téged megöljelek./

Engedd énnéköm
mert néköd vagyon,
azt mindjányaján
tudjuk

30. I promluvila
sisarska panna,
ke dvuma rytirum:
Rozsekejte mne
na kusy drobne
svojimi sablami,
nebo nesluzi
takovym panom
on ne se vaditi.

/És mondta
a császár lánya
a két lovagnak:
Vágjatok szét engem
apró darabokra
kardjaitokkal,
mert nem illik
ilyen uraknak
miattam veszekedni./

28. Igön esedőzik
császár leánya
ott az vitézöknek:
"Nem illik értem
ily vitézöknek
az ű vesződelmők,
Hányjatok engöm
inkább szablyára,
Hogynemmint ez legyő

31. Nic jest nemeskal
Siladi Mihal,
svu sablu vytehel;
hned sa potkali,
v harc uderili,
k sobe su beželi.
Siladi Mihal
Hadmāzimu ruku
po loket jest utal.

/Semmit sem késlekedett
Szilágyi Mihály,
kivonta kardját;
azonnal megütköztek,
harcot vívták,/csaptak/
egymásnak futottak.
Szilágyi Mihály
Hagymási kezét
könyékig levágta./

29. Nem akar ebben
egyebet tenni
az Hagymási László,
Szablyát rántának,
öszvecsapának
és az csapkodásban
Szilágyi Mihály
Hagymási kezét
elcsapá bokában.

32. Vtom jest Hadmāzi
s kone upadel
na kolena klekel:
Muj mily bratre
vitez Siladi

/Ekkor Hagymási
leesett lováról
letérdelt:
Kedves testvérem
Szilágyi vitéz,

30. Ezt mondá néki
vitéz Hagymási,
Szilágyi Mihálynak,
Szerelmes társam,
az nagy istenért

proboha te prášim, az istenre kérlek, én tégedet kérlek,
otpušt mi vinu, engedd el vétem, Megbocsáss neköm,
Bůh ne potrestal az isten megbüntetett, mert ez a jutalma
pro neslechtemost mu. hamisságomért./ ez bűnös embörnek.

33. Proto neb ja mam Mert nekem van 31. Én neköm vagyok
pekmu manželku szép feleségem két szép kis fiam,
i dvuch mladych synuv és két szép ifju fiam, jámbor házassá-
zus tanze tty zdrav, légy egészségben, Az nagy uristen
muj mily bratre, kedves testvérem nagy bűnöm szörént
jdi jen s Panem Bohem, menj isten nevével, vere meg engömet,
Buh vas požeňnaj, Isten áldjon benneteket, Légy egészséggel
dobre se mejte, legyetek jól, szerelmes társom,
na mne spominejte. emlékezzetek rám./ megbocsáss énnéköm.

34. Dva mladi pani /A két ifju ur 32. Az két urfiak
tak se rozešli, így vált el, szép bucsuzással
otpušteni vzali. megbocsátást adtak Egymástul válának,
Vitez Siladi, /vettek/ Szilágyi vitéz, Szilágyi Mihály
pojvase panu, fogta a lányt, császár lányával
s ni se jest sobasil. vele megesküdött. mikor béjutának,
Tak stav manželsky Így a házasságot Vitéz Szilágyi,
vedle poradku rendben császár leánya
dokonati račil. megkötötték./ ott megesküvének.

Az utolsó strófa tartalmazza a legvitásabb közléseket, mert mindegyik változat más-más dátumot jelöl meg a mű keletkezése évszámának, valamint mind a magyar, mind a szlovák homályosan közli a mű megalkotásának körülményeit. Ezért minden változat utolsó versszakának teljes szövegét közlöm:

Turolukai változat:

35. Roku tisiciho

a petisteho

a ^vsestdesateho,

po Svatem Duchu

ten prvni tyden

do kroniky zepsal

jeden mladenec,

k svej veselosti

sobe prospevoval. Amen.

/Ezer

és ötszáz

és hatvanadik évben,

Pünkösdi után

azon az első héten

krónikába írta

egy ifju,

saját vidámságára

magának énekelte. Amen./

Holly-féle változat:

Roku tisiceho a petisteho

sedemdesáteho osmeho /i/

po svatem Duse v ten prvni tyden Pünkösdi után azon az első

do kroniky zapsal.

jeden mladenec z velku pilnosti egy ifju nagy szorgalommal

sobe prospevoval. Amen.

/Ezer és ötszáz

hetvennyolcadik évben /és/

krónikába írta/Itt inkább; beírta

magának énekelte. Amen./

Kárász-törődéék:

Ezer öt százban és hatvan fölött mikoron iranak

egy ifju szerzi vestigh ültiben Sándoró varaban

egy Poedának eő verseibül szomorú szívűtül.

Vasady-kódex szövege:

33. Ezeröttszázban és hatvan fölött hogy irnának egyben,

Egy ifju szörzé veszteg ültében Szöndörő váraban,

Egy poétának az ü versében, szomorú kedvében.

Csoma-kódex szövege:

Ezerötszázban és hetven fölött irnának egyben,

Egy ifju szörzé vala ültében Szöndörö várában

Egy poétának ő verseiből szomorú szívében.

Az évszámok kapcsolata alapján a turolukai szlovák variáns, a Kérász-töredék és a Vasady-kódex szövegét lehetne rokonítani, a Holly-féle másolatot pedig a Csoma-kódexbeli variánssal. Azonban a nevek írása és más rokon és azonos adatok alapján éppen ellenkező csoportosítást lehetne végrehajtani. Ez is és az összevetéskor tett több megjegyzés kétségtelenül kimutatta, hogy fennálló fordítási aktus nem az ismert variánsok egyike alapján történt, hanem egy "ősibb" alapszöveg szolgált forrásként. Hogy milyen nyelvű volt ezt az alapszöveg, erre a továbbiakban kísérlem meg a felelet megadását.

V. A MAGYAR VÁLTOZAT ELSŐBBSÉGÉNEK BIZONYÍTÉKAI A SZLOVÁK VÁLTOZATTAL SZEMBEN

A szlovák irodalomtörténészek hevesen tiltakoznak az ellen, hogy a szlovák szöveg a magyar változatok egyike után készült volna, annak a leszármazottja lenne. Az eredetiség bizonyítékaképpen többek közt a mű kerekdedségét, nyelvét, kidolgozottabb, gördülékenyebb verselését állítják szembe /a másolási döccenőktől, hibáktól eltekintve/ a magyar vala-, valás verseléssel szemben.

A szlovák széphistória, ha elolvassuk, valóban kellemesebb benyomást kelt, mint a magyar. A Kollár-féle változat különösen szép, pattogó ütemű és a rövid sorok sűrű rimelése zeneiséget kölcsönöz.

Nem véletlen ez. Az ének nyelve cseh, de bőven átítatta szlovakizmussal.^{46.} / A 16. századi világi és vallási lirára is ez a nyelvi sajátosság jellemző. A 16. századi szlovák irodalomban éppen a nyelvi azonosság, rokonság következtében cseh irodalmi hatás érvényesül. Husz János és követői által megreformált nyelven a cseh költők és írók valóban nagy értékű költői műveket alkottak. A szlovák irodalomra a cseh vallásos énekek, huszista énekek, bibliai magyarázatok hatása konkrétan érezhető. Még nem beszélhetünk szlovák nyelvű irodalomról, csak szlovákföldi irodalomról, annak is a kezdeteiről, mert a szlovák pap, szerzetes, deák, főúr, vagy nemes, ha költeményeket szerzett, vagy latinul írta, ez még a 16. század elején nem ritka,

vagy cseh nyelven. A humanizmus a cseh irodalomra is épp úgy hatott, mint a felvidéki szlovák literátorokra, hiszen Mátyás humanista udvarának hatása a latin nyelvűsége következtében nemzetközi, nem ismeri nyelvi akadályokat. A mai Szlovákia területén működő literátorok - többnyire fennmaradt emlékek alapján - a 16. században vallásos énekeket irtak. Ezek közül néhánynak a nevét is ismerjük. Négyet említhetünk meg közülök: Jur Bánovsky, Andrej Cengler, Ján Pruno Frastácky és Ján Silván ^{47.}/ . A kor e négy jelentősebb költőjének írásműveiben érezhető a korabeli cseh irodalom termékeinek és formai gazdagságának nagy hatása. Ennek egyik nyilvánvaló jele az, hogy az énekeket cseh nyelven irták. Bánovskytól csak egy ének maradt meg: Buh se nám nyní narodil /Isten született ma nekünk./ kezdetű. Bánovsky Zsolnán volt rektor. 1561-ben halt meg. Cenglernek is csak egy éneke maradt fenn. Človek hriešny v svete jsouci /Bűnös ember e világban való/ kezdetű, amelyet magyar fordításnak is tartanak. Cengler Illésházyak Rózsa-berken lévő iskolájának rektora volt 1561-től. Pruno-Frastácky Németországban Wittenbergben, Jénában tanult Balassa András támogatásával. Latin-szlovák szótárt irt, melyhez vallásos énekeket csatolt, fiatalon, 1586-ban halt meg.

Legjelentősebb közülük Ján Silván, aki ugyan Csehországban született, de magát "Pannoniusnak" nevezte, amiért is sokan azonosnak gondolták Sylveszter Jánossal, többek között Szabolcsi Bence ^{48.}/ is. Jóllehet, Sylveszter életutja egészen más, mint Silváné. Az azonosság csak a névrokonságban rejlik, de Sylveszter és Silván is külön személy

volt, akik talán nem is ismerték egymást, bár egyidőben éltek /Silván 1572-ben halt meg/. Silván művelt zeneismerő és költő volt, ugyanakkor nagyon hajlamos az ivásra. Halála előtt egy évvel adta ki "Pisne nové na sedm žalmů kajicich a na jiné žalmi" című énekgyűjteményét az énekek dallamaival együtt. Két zsoltárának dallama egyezik két szlovák históriás ének dallamával: a Z hlubokosti volánk Tobe /A mélységből kiáltok Hozzád/ c. zsoltár dallama megfelel O krále Ludvika porážce /Lajos király vereségéről/ szóló históriás ének dallamának. A Dekujeme Tobe Otče nebesky /Köszönjük neked mennyei Atya/ kezdetű ének dallama az O muránském zámku /Murány váráról/ című históriás ének dallamával. .

A cseh irodalom művészi értékeinek fejlettsége hatott a szlovák-földi históriás énekek irodalmilag képzetebb szerzőire is. Ezt tükrözi a Szilágyi és Hajmási történetén~~ek~~ kívül a szlovák Ének a szigeti várról ^{49.}/ című históriás ének is, mely noha ugyanabból a témából és forrásból merít, mint a magyar História az Szigetvárnak veszéséről, számos tekintetben igazi költői alkotás. A magyar ének, mint korának más históriás énekei, a hiteles történeti eseményeket igyekszik elsősorban visszaadni, s kevesebbet törődik a művészi ábrázolással. A széphistóriát is a cseh költészetet és a korabeli szlovákföldi vallásos énekeket ismerő képzetebb deák, vagy szlovák nemes szerezhette. Következésképpen a mű kerekdedsége, pompás rimelésű verselése nem az eredetiség hordozója, hanem annak, hogy a mű "krónikába írásakor" ~~eredetiség hordozója, hanem annak,~~
 ~~hogy a mű "~~

a vig ifju a gazdag cseh literatura formai kifejező eszközeire és gazdagságára tudott támaszkodni és ezzel a kinccsel tudott is élni.

Legfőbb argumentum a szlovák irodalomtörténészek kezében a szlovák változat eredeti voltának bizonyítására azonban az, hogy a szlovák változatok turolukai szövege 1560-ból ~~Kélekkel~~ keltezi magát. 50./ 11 évvel korábban a Csoma-kódexbeli szövegnél, és 1 évvel korábban a Vasady-kódex szövegénél, a Kárász-töredéket még nem ismerték, mert az Varga János megfejtése szerint ugyanabban az évben készült, mint a turolukai változat. Varga 51./ a Kárász-töredék nem eléggé pontos évszám-meghatározását /"Ezer öt százban és hetven fölött mikoron iranak"/ így fejti meg: "A középkori magyar nyelvben ugyanis a "fölött" névutókapcsolatot kifejező időhatározóként szereplő évszám, ha egy másik szám nem áll a fölött szó után, akkor a magát a fentebbi esztendőt jelenti". Tehát 1560-t.

Kollár szövegének nincs meg a befejezése, nem tudjuk megállapítani, mikor keletkezett, Holly madunicei kancionálból kimásolt szövege pedig 1578-ból 52./ keltezi magát. Öt változat öt évszámot közöl keletkezésének időpontjaként. A magyar változatok azonossága azt mutatja, hogy nem különböző időben készült énekek másolatai, hanem ugyanazon ének-másolók által bővített, módosított leszármazottai. A magyar változatoknál ennél fogva az évszámeltéréseket a másolók rovására kell írni. A pontatlan másolást bizonyítják az évszámokat közlő verssorok is. Az 1571-es keltezésű ének e verssora 15, az 1561-es keltezésű 16 szótagos. A Kárász-

töredék utolsó sora szintén 16. Az utóbbi kettő pontossabbnak kell felfognunk, mert az ének üteméhez alkalmazkodik. A szlovák változatok évszámot jelző sora sem egyforma. A turolukai szöveg e sora 17 szótagos, a Hollyféle szöveg évszámot jelző sora pedig 20 szótagos. A szlovák változatok több más sora sem pontos, sokszor 15, 16, 17 szótagos sorok váltják egymást. Ez a váltakozás nem szabályos, nem az ének ritmusából következik, hanem mint a magyar változatoknál is, itt is a másolók elírásainak a következménye. Nem fogadhatjuk el ezért eredetinek a turolukai kódex szövegének keltezését sem. Az 1560-at jelző sor tartalmilag feltételezhetően csonka. Az sem biztos, hogy a 16. század hatodik évtizedében készült, mivel a madunicki kancionál szövegének évszámot jelző sora 1578-at közöl. Brtán^{53.} szerint a 8-as szám az évszámban tévedésből, elírásból van, mivel ez a sor rendelkezésszerűen 20 szótagból áll. Ebben igazat kell adnunk Brtánnak, valóban, ez az évszám sem pontos, amint hogy a többi datálást sem fogadhatjuk el bizonyító évnak.

Hogy mennyire nem bizonyíték a záróstrófa évszáma, nemcsak Szilágyi és Hagymási történetének változó évszámai alapján győződhetünk meg. A kéziratos irodalomból számos példát lehet erre idézni. A mondottak alátámasztására idézem a szlovák kéziratos irodalom egyik szép históriás énekének az O Jágvi a nekterych vitézech /Egerről és némely vitézekről/^{54.} 2 változatát. Mind a kettő az 1596-os egri ostrom eseményeit írja le. A záróstrófa közli az ének szerzőjének nevét és a szerzés idejét. Mind a kettő más más szerzőt és szerzési időpontot tüntet fel. A Kollár

által közölt szöveg vége így hangzik:

Ta pisen zložena	/Ezt az éneket
od Bemyn Istvana	Bemény /Kemény?/ István
/Houdek szerint: Kemény/	
od Bemyn Istvana	Bemény /Kemény?/ István
tého kapitána.	kapitány szerezte.
Roku tisícého	Ezredik
take petístého	és ötszáz
devadesateho	kilencven
a k tomu sestého.	meg hatodik évben./

A turószentmártoni muzeumban őrzött Lauček E-
merich által gyűjtött ének vége pedig így:

Tuto pisen složil Onodi v zámku
Komodický István, onodsky kapitan. . .

/Ezt az éneket Onod várában szerezte

Komodický István, ónodi kapitány . . .

Roku tisícého, k tomu pettístého,
devadesateho, k tomu deváteho.

/Ezer és ötszázadik

kilencven és kilencedik évben./

A szlovák irodalomtörténet máig sem tudta eldönteni, ki a szerzője az Egerről szóló históriás éneknek. A keletkezésére is bizonytalan, mert az esemény ugyan 1596-ban játszódott le, de az nem zárja ki, hogy 3 évvel később alkothatták meg énekké.

A záróstrófák évszámainak különbözősége, valamint a tarolukai változat és a Kárász-töredék azonos datálása csupán csak azt a következtetést engedheti meg, hogy a 16. század közepén, meglehet éppen 1560-ban keletkezett a széphistória, s ekkor komoly kulturális kapcsolatok lehettek a két nép között.

Ezért fel lehetne vetni a Sziklay 55./ által szorgalmazott kérdést, vajon nem kétnyelvű költő alkotta-e. E feltevés ellen nemcsak az szól, hogy ebből az időszakból nem ismerünk szlovák és magyar nyelven verselgető költőket, hiszen az első kétnyelvű költőink később, a 16. század végén, s a 17. században tűnnek fel /Beniczky Péter, Rimay János, Madách Gáspár 56./, hanem elsősorban stiláris problémák. A szlovák változat egyes részeinek költői szépsége, de még csak a törekvése sem, található meg, a magyar ének ugyanazon a helyein. Más adatok is arra mutatnak, hogy nem kutathatunk kétnyelvű költő után.

A változatokban igen sok szövegbeli bizonyíték a magyar elsőbbségre utal.

Az alábbiakban Szabó Zoltán László és Csanda Sándor átgondolt, minden hamis tulfütöttségtől mentes, tudományos érveit ismertetem, amelyek a széphistória magyar elsőbbsége mellett tanuskodnak:

Szabó 57./ szerint az első strófában előforduló "čehož" /azkinek/ feleslegesnek látszik, mivel nincs a szlovákban a magyarnak megfelelő "az kinek mását".

Noha másolói hibának és felfogható /másolás közben a "mását" kihagyhatta/, fordítási hibának is el lehet fogadni, ahogy Szabó állítja.

Sokkal súlyosabb érve ez: Az 5. és a 6. versszakban a magyar szöveget félreérthette a fordító, s ez a félreértés valóban teljesen a magyarról szlovákra való fordítás mellett szól:

Vasady-kódex szövege: Turolukai változat:

5. Nagy fohászkodván	5. Velkym vzdychanim	/Nagy sóhajtozással
keserőséggel	hlasem žalostnym,	fájdalmas hangon
e szót mondja vala:	to jest on povedal:	ezt mondta:
<u>"Eszendő ez nap</u>	<u>Od tejto chvíli</u>	<u>Ettől a pillanattól:</u>
<u>uri házamnál</u>	<u>ná rok, ac Buh dá,</u>	<u>egy évre, ha isten</u>
<u>vigan lakom vala.</u>	<u>budes Mihal doma.</u>	<u>otthon leszél Mihály</u>
Az én atyámmal	Z otcem i z matku	Atyáddal, anyáddal
és vén anyámmal,	a pani sestru	és nővéreddel
hajadon hugommal.	budes hodovati.	töltöd az időt./
6. Azért akkoron	6. Prave v tu chvíli	/Abban a pillanatban
császár leánya	cisarska panna	a császár lánya
kikönyöklött vala,	v okenečku stala	ablakban állott
Palota ablakáról	v peknom paláce	a szép palotában
ő óhajtozását	v krasnem okenku,	szép ablakban
a leány hallja vala,	vzdychani slyšela,	a sóhajtozást hal-
<u>ő termetire</u>	<u>hned její krasa</u>	<u>lotta,</u>
<u>az Szilágyinak</u>	<u>panu Siladimu</u>	<u>mindjárt a szépsége</u>
<u>fölgerjedett vala.</u>	<u>srdce olveselila.</u>	<u>Szilágyi ur</u>
		<u>szívét megvidámitatt</u>

Az ötödik versszak második sorát a szlovák fordító a múlt idő helyett jövő időbe tette. A magyar szövegben a Szilágyi azt énekli, hogy a múlt évben még otthon volt, a szlovákban pedig azt, hogy egy év múlva lesz otthon. Szilágyi nem tudhatta, hogy egy év múlva otthon lesz-e, s ha tudta volna, semmiképp sem "nagy sóhajtozással, fájdalmas hangon" mondta volna el. A félreértés abból eredhetett, hogy a sor végén lévő vala szót csak rimnek tekintette a szlovák énekes, s nem gondolt arra, hogy itt a múlt idő kifejezésére is szolgál.

Ugyancsak félreértésre adhatott alkalmat a VI. versszak utolsó sora. A szokatlan, magyartalan szórendű sor, mely azt jelenti, hogy a lány "Szilágyinak termetire gerjedett fel" /az egész versszak magyar szövegéből ez világosan kivehető/, gépies fordítása ellenkező értelmet nyert a szlovákban. Noha az utóbbi valószínűtlen gondolat a szlovák szövegben, mert a következőkben éppen a lány kéri Szilágyit, hogy vegye el őt feleségül, s ezért kiszabadítja a rab vitézt.

Csanda Sándor 58./ egyes szavak, jelzős szerkezetek szószerinti fordítására hívja fel a figyelmet. A magyar változat 11. versszakában szerepel a "három fő ló" kifejezés, amit szószerint megtalálunk a szlovák szövegben is: "tri hlavne kone". A magyar nyelvben régen kintűnő lovat jelentett a fő ló. A szlovákban ilyen értelemben nem használták, nincsen rá példa. A szlovákban csak úgy lehet elképzelni, ha mellette van egy mellékló is, de itt, Csanda szerint, a délszláv változatok is tanúsítják,

három elsőrendű lovat jelent.

Ugyancsak szószerinti fordítást tanusít a "chotár" országhatár értelmű fordítása. A szlovákban a "chotár" a falu határát jelenti, az országhatárt "hranica" szóval fejezik ki. Mivel a magyarban a "határ" országhatár értelemben szerepelt, szó szerint vette át a fordító. /E jellemzés ellen, bár anakronisztikus példa, azt lehetne említeni, hogy az Alföldön élő mai szlovákok az országhatárt is "chotár"-nak mondják, s kevésbé használják a "hranica" szót./

Csanda tételezi fel azt is, hogy a magyar szövegben előforduló "elcsapá bokában" kifejezést nem tudták visszaadni pontosan a szlovákban, s ezért fordították így: "vukca po loket utal" /könyékig vágta el a kezét/.

Több kutató felhívta a figyelmet arra is, hogy a kétnyelvű szövegben azonos helyen sok ugyanaz ^on szó, fogalom szerepel. Ezt megfigyelhettük a változatok szövegének elemzésekor is. A magyar "tömlőc" helyén "temnica" van, noha mind a két nyelvben fordíthatták volna más szavakkal is /börtön, [✓]zalár stb/ 59./ . Vagy: vajdák -vajdové, szigetbe - do sigote, vitézek - vitézi.

Szabó Zoltán több esetben helyesen mutat rá a szlovák szövegben előforduló fordítási hibákra, azonban a szlovák szöveg legtöbb magyar szava nem a fordításból ered, mint ahogy Szabó állítja, hanem ezek a szavak, Krčméry [✓]60./ is bizonyítja, jövevényszavak a szlovák nyelvben.

Más szlovák népkölteményben is előfordulnak. Pl. A zsolnai mezőn című tréfás állatversben is megtaláljuk a "harc" szót:

Durko netopiev
dobre sa brániu
do mysej dierky
v tom harcu skociu.

/Gyurka denerér
jól védekezett
az egérlyukba
ugrott ebben a harcban.

Csanda 61./ szerint mindenképpen feltűnő, hogy egy kifejezésben ugyanazokat a magyar szavakat és a magyar ragoknak megfelelő szlovák ragokat találjuk:

"Lovas mestrovi, je ho lovasum hlavy postinally"

"Lovász mesternek és lovászoknak fejüket elszedték."

Ezt a megállapítást kiegészíteném azzal, hogy más magyarizmus nyoma is felfedezhető ebben a sorban. A magyar szövegben a lovászmester, a lovászok és a fej között birtokviszony van. A birtokos szóban birtokosjelző ragja is ott van. A szlovák nyelvben a birtokszó megelőzi a birtokost. Ebben a sorban azonban a sorrend ugyan olyan, mint a magyarban. A szlovák birtokos szóban nem a birtokos ragja, hanem dativusi rag van. Ez azért történhetett így, mert a magyar birtokjelző ragját részeshatározói ragnak fogta fel, s hogy nem fedezte fel a birtokviszonyt sem, bizonyítja az, hogy a fej mellé nem tette oda a birtokos személynévmást, mely jelezte volna a birtokost.

A szlovák vig ifju szerényen írja az ének végén, hogy ő csak "krónikába írta". Tehát nem a maga találmánya. A szlovák nép nyelvén nem ismeretes a történet, sem a rokontémájú változatok. Magyar nyelven két népballadát is feljegyezték a múlt században Erdélyben. A ballada lényegesebb eseményei azonosak a széphistória eseményével. A széphistória magyar - szlovák elsődlegességének eldöntésénél figyelembe kell vennünk ezt is. A folklór változatnak nagy bizonyító ereje van: Nemcsak széleskörű elterjedtségre ~~gátl~~ vall, hanem a lelőhelye arra is felhívja a figyelmet, hogy a história eredetét délen kell keresni. A történet feltétlenül délről terjedhetett északra. A szlovák széphistória kancionálbeli és a fedőlapbeli előfordulása azt mutatja, hogy el lehetett ugyan terjedve, de csak a literátorok között. Mivel egyedülálló jelenség a szlovák irodalomban, valószínű, hogy a szomszédnépek irodalmából kerülhetett át. Tesnoskalsky ^{62.}/ szerint délszláv költészet szolgált mintául, szerinte megengedhető az is, hogy a magyar irodalomtörténészek által feltételezett latin poéta műve alapján írta a vig ifju. Mind a két esetben nehezen lehet elképzelni, hogy a hősök neve pontosan Szilágyi és Hagymási lenne. U.i. a délszláv változatokban Szilágyi Mihály vagy Svilojevic Mihajlo, vagy Smiljanic Ilia néven szerepel. Ha délszláv minta alapján írta, miért nem Svilojevic vagy Smiljanic vagy ehhez hasonló nevű az egyik hős? Ha latin alapján írta, szintén nem lehet elképzelni, hogy a latinul leírt Szilágyi és Hagymási nevet a magyar kiejtés fonetikája alapján írja le szlovákul a kor helyesírási bizonytalansága, pontlansága mellett, hacsak nem hallotta. Ha pedig hallotta, csak magyarul hallhatta a nevek kiejtését

az egész énekkel együtt.

Sokat vitatott kérdés a magyar ének "Nagyszombat felé" kifejezése. Az ismert változatok közül - a magyaron kívül - egyik sem említi Nagyszombat megfelelőjét: Tirnaut vagy Trnavát. A szlovák szövegben "k Uherskej zemi" van helyette. A kifejezés, annak ellenére, hogy fordítási gyanút kelt, lényeges. Bizonyítja, hogy a széphistória nem korábban keletkezett,⁶³ hogy a széphistóriát a felvidéki Szendrőben dolgozta fel a Szendre-i Népvitelen az ismeretlen poéta nyomán. A szövegváltozatok összevetése is bizonyította, hogy az ismert variánsoknak feltétlenül kellett lennie egy közös elődje, s ezért az "egy poétának ü versében" kifejezés nem tekinthető költői játéknak. Az eredetiben szerepelhetett Tirnau vagy Trnava városnév, amelyet ha korábban /XV. század/ és a déli Szendrőben írta volna az ifju, nem feltétlenül Nagyszombatnak másítja. De a XVI. század közepén Nagyszombat már nem feküdt messzire a török által megszállt területtől. A felvidéki Szendrőn nem lehetett ismeretlen város Nagyszombat, hiszen e korban jelentős város volt, 1545-ben és 1547-ben itt tartották az országgyűlést^{63./}, a városnép közszájon foroghatott. A "szomorú ifju" tudatosan is fordíthatta így, vagy írhatta bele a széphistóriába Nagyszombat nevét. T.i. a menekülő ifjak a harmincadosoknak mondják azt, hogy Nagyszombat felé igyekeznek farkasokkal szerencsét próbálni. Ha elfogadjuk Csanda Sándor^{64./} állítását, hogy a "farkasok" kifejezés az ellenséges magyarokra vonatkozik, akkor a válasz mindenképpen helyes, hiszen farkasokkal - magyarokkal csak magyar földön, esetleg Nagyszombat táján lehet "szerencsét kísértetni". Ugyanakkor Szendrőben nyu-

godtan írhatta ezt, mert az ország tulsó részébe tette az eseményt, s ezzel a műnek egy kis "epikai hitelt" is szerezhett.

A magyar és a szlovák változatot eredetileg énekeltek. Nemcsak a szlovák ifju versének zárszavai tamusítják ezt, hanem az is, hogy mind a magyar, mind a szlovák változat olyan kéziratokból került elő, melyekben döntő részben énekeket, elsősorban vallásos énekeket találnak.

A turolukai kancionál is vallásos énekeskönyv.^{65./}
A kancionál első részében vallási szertartásokhoz szükséges énekek vannak: ádventi, karácsonyi, böjti, husvéti, az Ur menybemeneteléről szóló, pünkösdi énekek, majd a különböző szükségletekről szólóak: reggeli, ebédelőtti, ebéd utáni, esti énekek. S ezek közt az énekek közt foglalnak helyet a világi tárgyuak: Teofilről, Szigetvárról, az utolsó ítéletről, a tékozló fiuról, a Jóbról, Szent Györgyről, Sibilla jóslásáról, az első emberpárról és köztük a 289. oldalon a két magyar urról és a török császár leányáról /Szilágyi és Hajmási/ szóló énekek. A kancionál elrendezése azonos a korabeli kancionálok elrendezésével, különösen azonos a nevezetes Trancovsky Citharájával, annál is inkább, mivel Liborcen az utóbbiból vett át 203 éneket.

A Csoma-kódexben ^{66./} is Szilágyi és Hajmási históriája egy egyházi ének "Tekints reánk Uristen mi nyomorúságunkban" kezdetű ének után következik. Itt is megtaláljuk az utolsó ítéletről szóló éneket, Mojzes és Józua ha-

dáról, Krisztus panaszairól. A Csoma-kódexben több világi história is van, különösen ókori történetek középkori feldolgozásban.

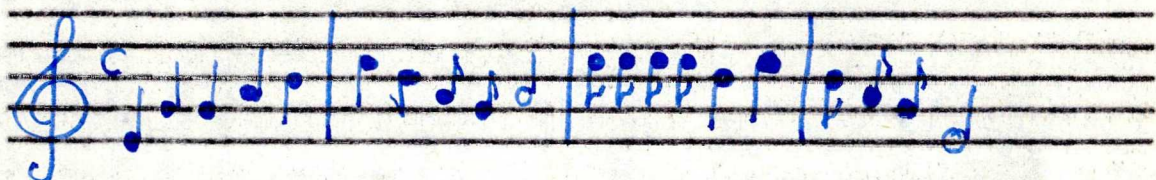
A Vasady-kódex 67./ nagyobbbrészt vallásos énekből áll, amelyek Szegedi Gergely Énekeskönyvéből /1563/, Bornemissza "Énekek" /1583/ c. gyűjteményéből, vagy a Cationale Catholicumból ismeretesek. A Kárász-töredék is két vallásos ének közt van 68./. A másolók korában már elképzelhető, hogy az énekek a dallamukat elvesztették, különösen a világiak, különben nem követtek volna el oly sok ritmübeli hibát a szövegek másolásánál. Hogy mégis az énekek közé másolták őket, abból ered, hogy a másolók is más kézírásos műveket másoltak le, amelyeknek a tulajdonosai még ismerhették a dallamot, ezért írták énekekhez, de holtukkal a dallam elveszhetett.

A szlovák ifju még hallotta az éneket. Ezt a hallott szöveget írta le ének közben saját vidámságára, mert ha már leírt lett volna írva előtte, nem tartotta volna szükségesnek leírni. /A turolukai szöveg^ben: "do króniky zepsal" /krónikába írta/. Ennél világosabban fejezi ki a beírás tényét a Holly-féle szöveg: "do kroniky zapsal" /krónikába beírta./ 69./ A magyar szöveg közli az ének keletkezésének helyét is, Szöndörő várát, a szlovák énekes nem tartja szükségesnek a hely közlését, mivel már kész éneket kapott, hallomás útján, rögzítésre. Ugyanigy nem említi a Nagyszombat város nevét sem. Vagy azért maradt ki, mert Nagyszombat környékén emberemlékezet óta nem hallott ilyen esetet, vagy már azok az énekesek, akik előtte

énekelték, hagyták el, mert fontosabbnak tartották a hallgatóság megértése szempontjából - hogy megértse őket - a "k uherskej zemi" /a magyar föld felé/ kifejezést.

A vig ifju, meglehet, már szlovákul hallotta a történetet énekelni. Ez nem zárja azt ki, hogy elődeinek valamelyike magyar minta alapján készítette. Hiszen Mészöly Gedeon írja Tinódi életírásában, hogy énekesek, lantosok énekeiket "csak részben szerezték maguk - részben pedig - ki többet, ki kevesebbet - másoktól vették" 70./ Ez az átvétel megtörténhetett magyarról szlovákra, esetleg más énekben fordítva is. S ez már nem is feltevés, mert van bizonyító adatunk arra, hogy egyik nép históriás énekének dallamát átvették másik nép históriás énekesek. Szabolcsi Bence 71./ kimutatta, hogy az "Muránskem zámku" /Murányi várról/ c. históriás ének dallama /melyet Silván Dekujeme Tobe, Otče nebesky kezdetű ének dallamának közöl/ megegyezik Tinódinak Udvarbirák és kulcsárok c. ének melódiájával:

O Muránskem zámku dallema: 72./



Az Udvarbirák és kulcsárok dallama: 73./



Tinódi dallamait is átvették az egyházi énekek dallamai közé. Jázon királyának dallamát 74./ felismerhetjük az Illyés István-féle énekeskönyv /1693/ egyik zsoltára melódiájában. Az Egervár viadala 75./ című históriás énekének dallama /Zugódik dul-ful magában ez világ" kezdetű zsoltár dallamával azonos, szintén az Illyés-féle énekeskönyvből való.

A Murány várról szóló szlovák ének 1549-ben keletkezett. A versek kezdősorainak kezdőbetűiből összeállították a szerző nevét, de több változatban lehet felállítani a nevet a betűkből, mivel a másolatok erősen megváltoztatták az eredeti szöveget 76./ . A versőkből világosan csak ennyit lehet kiolvasni: MNRTGN WITGS = Martin Vitis /Vitéz/, a további rész zavarosabb, így lehet: Martinus Vitéz juratus . . . Bosnak, vagy Martin vitéz Majlát . . . Bosnáku. Az egyik Majlát Bebekék rokona volt, de Brtán nem ezt a névváltozatot fogadja el, hanem a Bosnák névben keresi az író, mivel ezidőben élt egy Bosnyák Márton nevű vitéz. Azonban éppen az ötvenes években, Sziklay közlése szerint 77./, Babócsán volt kapitány! Az ének-

ből érződik, hogy Murány várának Basótól való megtisztításakor az író jelen lehetett, annyira megjelenítő erővel írja le az eseményeket. Bosnyák pedig nem biztos, hogy ezidőtájt a Felvidéken tartózkodott volna. Valószínűbb Majláth névre gyanakodnunk, mivel éppen Bebek György volt az egyik ostromló.

Tinódi is megjelent a helyszínen. Feltételezhető, hogy itt hallotta az 1553-ban megírt Udvarbirákról és kulcsárokról c. énekének dallamát. Tinódi kapcsolata Bebek-késsel is ismeretes. Hiszen 1550-ben, a bujádi mezőn rendezett párviadalon jelen volt, ahol Bebek embere, Kapitány György párbajozott Habiár basával ^{78./}. Tinódi ezt az eseményt krónikába is írta.

Nem feladatunk tisztázni a dallam eredetét. Lehetséges, hogy Tinódi a szlovák énekesnél már korábban is ismerte. De ez a példa kiválóan bizonyítja, hogy az egyik nép krónikásainak, lantosainak dallamait átveszi a másik nép éneke. Az átvétel annyira erős lehet, hogy - mint a szlovákban - vallási énekeket énekelnek a dallamára. Igaz, a Murány várról szóló ének szlovák nyelven el volt terjedve, mert ötnél több korabeli forrás is megemlíti.

A dallamokkal együtt a szöveget is átvehették. Lehet, hogy Szilágyi és Hagymási történetének szlovák nyelvű változata is ilyen úton keletkezett.

A magyar széphistória első versszakának, tehát a mű bevezetői sorainak, Horváth János 79. kimutatása szerint meglepően azonos, rokon másai vannak a régi magyar irodalomban, s ez arra enged következtetni, hogy közvetlen utóda Ráskay Vitéz Franciscojával együtt Volter és Grizeldisz széphistóriának. Ez minden bizonnyal magyar eredetre utal. A szövegváltozatok összehasonlításánál világosan ki lehetett mutatni, hogy a szlovák változatok is szinte szóról szóra így kezdődnek.

Mind ezek a jelek arra mutatnak, hogy el kell fogadnunk azt a feltevést, mely szerint a Szendrei Névtelen vagy esetleges magyar elődjének éneke elsődleges, amely nyomán keletkezett a szlovák változatok alapszövege.

VI. A MAGYAR SZILÁGYI ÉS HAGYÁSI DÉLSZLÁV EREDETÉNEK KÉRDÉSE

Miután a szlovák és a magyar változat eredetiségét vizsgálva arra a megállapításra jutottunk, hogy a magyar szöveg alapján jött létre a szlovák ének, vizsgáljuk meg most azt, hogy a magyar változat hogyan, milyen hatások révén keletkezett. Miképpen ismerhette meg a történetet az ismeretlen "poéta", akinek a versei nyomán ránk hagyta a szomorú kedvű Szendrei Névtelent.

A Szendrei Névtelen Borsod megyei Szendrő várában írhatta le a történetet. Szendrő vára a Bebek-család főfészke volt. Pelsőczy Bebek Ferenc Gömör megyei főispán 1538-ban szerzi meg János királytól Szendrő egész várára, Edelény, Vámos városokban és Keresztur faluban lévő birtokrészekre az iktatólevelet, ki Bebek jogos tulajdonába iktatja ezeket a birtokrészeket^{80.} Bebek-család Borsod megyében, ha nem is oly mértékben, mint Perényiek, valamiféle kulturközpontot igyekeztek teremteni, különösen az új hit hatására. Bebek Ferenc szimpatizál az új hittel s a Csorbakő várát Dévai Bíró Mátyás által a református hitre térített Bebek Imrének adja. Bebek Ferenc, 17 falu urának birtokait, fia, György örökli. Ő és a felesége nagy pártfogói a reformációnak. Mélius Juhász Péter a maga új testamentumát Patócsi Zsófiának, Bebek Gyögyének ajánlja. A Bebek és a Perényi birtokok /Eger, Sajószentpéter, Szendrő, Ónod/ jelentették e korban Borsod megyében az új hit utjelző köveit. Ekkor Szendrő helység már város^{81./}

1544-ből való pecsétjén civitasnak nevezi magát. Heti-
piaca 1537-től van, a környékén szőlőtermelő községek a-
lakultak. Eklézsiaja ugyan csak 1576-tól van.

A 16. században Szendrőn is volt önálló isko-
la, mint Ónodon, Miskolcon, hol írás-olvasáson kívül egy
kis latin nyelvtant és éneklést is tanítottak.

A Szendrő környéki borok, a Bebekék vára, vonz-
hatta a várba az énekeseket, lantosokat, hegedősöket, kob-
zosokat. Itt keveredhettek, találkozhattak a különféle tu-
dásu, képzettségű, nyelvű és sorsu énekmondók. Az iskola
rektora is foglalkozhatott énekmondással. Szendrő várá-
ban két ének is keletkezett, az egyik Stoll Béla által kö-
zölt "Szendrői hegedős ének" ^{82./}, amelyet valószínűen 1540-
es évek táján énekelhette mulattató, nevettető szándék-
ból egy néphez közelálló alacsonyabbsorsu énekes; másik,
a mi Szendrei Névtelenünk éneke. Ez a két ének is való-
színűvé teszi az előbbi feltevést: itt hallhatta és ír-
hatta a magyar ifju ezt a történetet, amelyet a "poéta",
kinek a nemzetiségét eldönteni nem lehet, egy délszláv
énekes vagy vitéz nyomán feldolgozott.

Horváth János ^{83./} Bajza nyomán adatokat közöl
arról, hogy a törökök előtt a horvátok 1529-32. után Ma-
gyarország északnyugati részébe és Morvaországba mene-
kültek: Kőszeg, Fraknó, Kismarton uradalmain, Pozsony,
Nagyszombat, Szakolca között egész sor horvát település
létesült. A Bankó lányáról éneklő Névtelen nyitrai

Semte várában fordította "horvátul magyarra". Semte környékén pedig egész sor horvát település volt. Bajza József ^{84./} közlése alapján még a 19. században is lejegyezhettek egy Bankó-históriához hasonló románcot. Azonban nemcsak Nyugat-Magyarország északi részébe menekültek a horvátok, hanem Borovszky Samu ^{85./} szerint Borsodba is, de korábban, a 16. század legelején. Ezek a horvátok főleg katonák voltak, de volt köztük egy-két nemes is. A menekült horvátok Magyarország azon déli részeiből menekültek el, ahol valaha Szilágyi Mihály birtokai terültek el, mivel ezeket a területeket már a század elején fenyegette a török. A Borsod megyébe került nemesek beházasodtak magyar nemesi családba és a feleségeik révén birtokokhoz jutottak. Japriczai Horváth Gergely, Csabai Kovács István gyalogos kapitány leányát vette el feleségül, a felesége által Csaba, Szirma, Zsolca, Koronháza területén örökölt birtokokat. 1520-ban Japriczai Diósgyőr vármegye és Borsod megye főispánja lett.

1509-ben Csabán él Csamicsáki Miljenovics Horváth Pál és Lomniczai Horváth István, 1520-ban szintén Csabán Klokocsi Marsity György, menekült horvát nemesek. Senye Baluban Bozítai Bojmeccsics család letelepedéséről tudunk.

Megkérdezhetjük, vajon ezekkel a menekülő családokkal nem érkeztek-e énekmondók is, vagy nem hozhatták-e el ők maguk a Szilágyi és Hagymási történetét? A történet népszerűvé válhatott, hiszen Borsod megye állandóan ki volt téve a törökdúlásnak, az emberrablásnak.

1541-ben Buda török pasa székhelyévé vált. A pasa felszólította Borsod megyét is, hogy hódoljon meg. Miskolc városa többszöri figyelmeztetés ellenére sem hódol be, ezért 1544-ben a pasa 8000 emberrel indul Miskolc ellen ^{86./}.

A szalkai mezőn ütközik össze a török csapat a magyarval, az ütközetről Tinódi is ír. A törökök szétdulják Miskolcot és a környék 45 községét, köztük Kereszturt is, mely Bebek-birtok ^{1/}, pedig felégetik. 1554-től ^{87./} a füleki pasa végez nagy dúlást, a vele szembeszálló Bornemissza Gergelyt elfogja, és Konstantinápolyba küldi, ahol kötél által végzik ki. 1558-60-ban ^{88./} Kaza völgyében prédáltak a törökök. Az egri püspöknek egy, Bebek Györgynek két faluját prédálták fel, nagyszámu embert és barmot vittek el magukkal. 1562-ben ^{89./} Szendrő vidékén rabolt a füleki pasa, a községeket felégette, a lakosság nagy részét elhajította.

Az emberrablás következtében sokan megszökhettek a török kezéből, meglehet egészen Konstantinápolyból. A törökök állandó dúlásai, az emberek fogságba esése következtében foglalkoztathatta az énekeseket hasonló eseményű téma. Ehhez járul az, hogy a Bebek-család ősei közül ke-
tő is jelen volt az 1443-as rigómezei ütközetben, ahol a történetünk egy hőse, Szilágyi Mihály fogságba esett. ^{90./}
A Bebek-család is érdeklődhetett a téma iránt ilyen kapcsolat nyomán.

Horváth János ^{91./} latin költőtől származtatja Szilágyi és Hagymási énekét a "poéta" kifejezése nyomán. A latin poéta a már szláv nyelven vagy magyaron meglévő

mondát dolgozta volna fel Mátyás korában. Horváth János ezt az állítását csak feltevésnek tartja, erre adatunk nincs. Bankó lányáról szóló történethez hasonló horvát történetet sem ismerünk. Ha nem vallotta volna be a semptei Névtelen, hogy "horvátul magyarra" fordította, nem is tudnánk, hogy volt horvát elődje, mégpedig írásban, ha már fordította, hiszen változatai csak a délszláv népköltészetben vannak meg. Ráskay Vitéz Franciskója történetének sincs közvetlen délszláv elődje, csak némely motívumok mutatnak törökös hatásra, ezért ezt a széphistóriát Horváth János ^{92.}/ török hatással átíratott délszláv ének nyomán készült történetnek gondolja. Nem szándékom bizonyítani, mivel konkrét bizonyító adataim nincsenek, de az a tény, hogy írott horvát ének nyomán készült a Bankó lányának története, a Vitéz Franciskóban délszláv hatás érezhető, ugyanakkor a Szilágyi és Hagymási történetéhez távolabbról hasonló délszláv történetek vannak, miért keresünk egy esetleges, nem bizonyítható feltevés /poéta-latin költő/ nyomán egy olyan művet, ami nincs, és ami lehet, hogy nem is volt; mert ha latin nyomán készült a Szendrei Névtelen éneke, mivel magyarázhatjuk a népballadák létét, és éppen délen, Erdélyben? S ha Mátyás környezetéhez közelálló valaki írhatta latinul a történetet, miért említi kétszer is Konstantinápolyt, holott ekkor még tudhatták, hogy Szilágyi életében Drinápoly volt a szultán székhelye. A latinnak még a 16. század közepén volt olyan tekintélye, hogy nem merte volna megváltoztatni kétszer is a Névtelen.

A konkrét eseményekből és a konkrét személyekből fakadó monda költői feldolgozásának alapmotivuma természetesen, ahogy már Hermann ^{93./} is kimutatta, igen széleskörű a nemzetközi nép- és műköltészetben. Azonban éppen az a tény, hogy a monda konkrét személyek cselekményére épül, amely ha nem is éppen úgy, ahogy énekelték, de hozzá megközelítően, talán más személyekkel megtörtént, elválasztja a nem történelmi, mondai alakok, hősök, megközelítőleg hasonló történetétől. Meg lehet ugyan, hogy a kettő rokoni kapcsolatban van, de ezt bizonyítani csak az alapmotivumok hasonlóságával nem lehet. Éppen ezért a széles körben végzett meddő összehasonlítás helyett a rokonénekek azonos motívumainak kimutatása alapján szeretném megmutatni a Szilágyi és Hagymási történetének magyar változatainak szoros kapcsolatát a délszláv népmondákkal.

A délszláv népmondák, amelyek ehhez a tárgykörhöz tartoznak, két csoportba oszthatók. Az első változatokban mondai hősök küzdenek a szerett lányért, legyen az tündér, avagy földi nő, fogságbaesés és menekülés nélkül, más változatokban történelmi hősök küzdenek a szeretett lányért, s a szeretett lány szabadítja ki őket a fogságból.

Az első változatokban nem kereshetünk történelmi alapot, témájuk széles nemzetközi körben ismeretes. Ilyen Mujo és Alija története ^{94./}, melyben a szeretett lény egy tündér, akinek a varázslatos szerelme hatására a két barát /Mujo és Alija/ közül az egyiket megöli a másik.

Ehhez hasonló tárgyú a Milán bég és Dragutin bég története ^{95./}, ahol azonban földi nő, Milan felesége miatt, hal meg Dragutin. Mind a kettőnél a bűnös lalkiismeret-furdalása jelentkezik. Mujo és Alija történetével azonos az erdélyi cigány Anrus és Rukuj története is.

A változatok másik csoportja már valamikor élő személyek történetéről szól. Ezeknek egyik csoportja az, ahol a szeretett lény tündér, de a szereplő férfi-hősök történeti személyek. Ilyen Márk királyfi és a két Jaksics-testvér története ^{96./}, hol az egyik testvér halála után Márk királyfi arra kényszeríti a tündért, hogy támassza fel azt. A másik csoportja az, amelyekben a hős fogságba kerül, a fogolytartó uralkodó lánya beleszeret a fogoly hősbe, bizonyos feltétel mellett kiszabadítja, s a hős a lány segítségével, legtöbbször a lánnyal együtt, a hazájába menekül.

A hős az utóbbi csoportban tehát történeti személy. Nem valószínű, hogy ebben a korban élt, amelyben lejátszódik az esemény, vagy amikor az ő neve bekerült az eseménybe, de valami rokonságban van az eseménnyel.

A magyar irodalomtörténet által ismert délszláv változatok hősei: Jaksics István, Márk királyfi, Sztojan Jankovics, Zrinyi bán, Mátyás király. Hogy melyik hős volt az első, akivel az eset megtörtént, nem tudjuk. Szegedy, ahogy fentebb írtuk, kimutatta, hogy Jaksics-testvérek áltek. A nép Jaksicsokat teszi Belgrád kapi-

tányának, holott akkor Szilágyi Mihály volt a kapitány. A nép a bugavsticákban, a szerb hősi énekekben Márk királyfi hőstetteit Szilágyi Mihállyal együtt énekelte a legszivesebben. Ezeknél kell keresnünk az eredetet, mivel Mátyás király és Zrinyi későbbi korban élt.

Szilágyi Mihályról számos ének fennmaradt, de a mi történetünkhöz hasonló, amely róla szólna, a délszláv költészetben nincs tudomásunk. Thury 97./ és Szegedy 98./ kimutatta, hogy az éneknek lehetett történelmi alapja és e történelmi alap hatására keletkezhetett a Szilágyi és Hajmási története szerb-horvát nyelven, azonban e történetnek csak kortársi /Jaksicsék/, rokoni /Mátyás/, vagy későbbi. kor ugyanolyan hőstetteket végző hősi /Zrinyi/ szereplővel énekelt változatai maradtak meg.

Legtávolabb áll a Szilágyi és Hajmási történetéhez Jaksics István rabságának története 99./.

Jaksics István és Dömötör Belgrád kapitányai. A vár ostromakor Dömötör kimenekül, István török fogságba kerül és Konstantinápolyban zárják börtönbe. István megtetszik a szultánnak, nagyvezér lehetne, a szultán lányát is megkaphatná, ha a mohamedán hitet venné fel. István ellenáll a kísértésnek. Hiába próbálkozik a nagyvezér is, sőt maga Hajkuna, a szultán leánya, nem tudja rábeszélni. Hanem amikor Hajkuna kijelenti, hogy ha István elveszi feleségül, kiszabadítja, István elfogadja az ajánlatot és sikerül is megmenekülniök. Ez a történet nem látszik eredetinek, mert Gesta

Romanorum egyik elbeszélésére hasonlít. A kiszabadulás is szinte másodrendű kérdés, fontosabbik az, hogy István állhatatosan kiáll a hite mellett.

Márk királyfi fogságba esésének története 100./
már inkább hangsúlyozza a kiszabadulást. Márk arab aga foglya. Az aga lánya megszereti Márkot, megígérteti vele, hogy ha kiszabadítja, Márk elveszi őt feleségül. Márk elfogadja az ajánlatot, elszökik vele, de meglátva a lány fekete arcát, elhagyja. Más változat szerint megöli. Egy harmadik változat szerint hamisan esküdött a lánynak, mivel már volt felesége. A menekülés közben a lányt elhagyta egy hegytetőn, de Márk felesége ezt megtudja és elhozatja a lányt és összeházasítja a sógorával, Kraljevics Andrással.

Sztojan Jankovics házasságának története 101./
már közelebbi részletazonossággal bővíti a téma általános hasonlóságát. Jankovics egy vadászat alkalmával Musztaj bég fogságába került. A bég huga meglátja a börtönbe zárt vitézt, megszereti, elnyeri tőle az ígéretet, hogy feleségül veszi. Kiszabadítja, kincset vász magával. Utközben a Sztojan elalszik, az üldözők utolérlik őket. Hajkuna felkeltá, erre ő elrejtí a lányt az erdőben és megverekszik az üldözőkkel. Megöli őket, a béget megkötözve hazaküldi, majd folytatja útját a lánnyal együtt.

Az előbbi kettő előzhette meg a Zrinyi bánról szóló történeteket. Ugyanis Zrinyi bán meg a Begzáda leányzó 102./ című történetben Zrinyi Musztaj bég

foglya és Begzáda a bég huga. Kiszabadulása után bevallja, hogy van felesége, ezért unokaöccséhez akarja adni, közben azonban meghalt a felesége, így Begzáda Zrinyié lesz. A másik változatban a Zrinyi bán a tömlőcben ^{103./} című énekben Zrinyit arab lány szabadítja ki. Ez a változat töredék és sokban azonosságot mutat az első Zrinyi-történettel.

A Zrinyi bán meg a császárné asszony leánya ^{104./} is hasonlít az előzőekhez: Zrinyit vadászat közben fogja el a pasa, mint Sztojant. Mig Zrinyi Musztaj bég fogságában a kivégzése előtt csak bucsulevelet írt anyjának és nem kért tamburát - mert volt neki, s ezen játszott bánatában - addig ebben a változatban az anyjának azért ír, hogy küldjön neki ezüst tamburát.

Zrinyi menekülés közben busul. A lány azt hiszi, hogy azért busul, mert van felesége; ezért felajánlja, hogy a cselédje lesz, de utjuk közben megtudják, mint az előzőben, hogy Zrinyi felesége meghalt, tehát Zrinyi elveheti a császár lányát.

Ezekben a változatokban már számos olyan hasonló motivummal találkozunk, amely megvan a magyar változatban is. Sztojan történetében az üldözők utoléri a menekülőket, erre ő elrejtí a lányt az erdőben és velük halálos párbajt vív. A magyar Szilágyi és Hagymási ballada Szilágyija is egymaga vív meg a törökkel, míg Hagymási a lányra ügyel. Az előbbiben még nincs két férfihős, a lányt ezért rejtí a sűrű erdőben Sztojan,

mint a mi két vitéz urfink, kik a lányt "az szigetbe küldék", mert ők már ketten vívnak meg az ellenféllel.

A Zrinyi változatokban Zrinyi bánatos nótákat tamburál magának, amelyeket meghall a bég huga, vagy a császárné lánya. Érdekes, hogy császárné leányáról is szó van, s nemcsak egyszerű bég leányáról.

A menekülés közben észreveszi őket az őrség:

Amott jött a cárigrádi őrség

S szóval szólt a cárigrádi őrség:

"Az istenért, két ifju vitézek!

Honnan jöttök, melyik földről jöttök?

Ifju vala a császárné leánya,

Ifju vala, de okosan szóla:

Elmegyünk mi Szófia várába,

Megfájdult a foga jó apámnak

Vagyon ottan elegendő felcser,

Hogy kibuzzák a fogát apámnak.

Zrinyi Cárigrádból, vagyis Konstantinápolyból menekül a lénnyal /Cárigrádnak nevezték szerbül a török fővárost/ Szófia felé. Ez későbbi változat, akkor keletkezett már, amikor Szófia volt Bulgária központja. Feltehető, hogy nemcsak Szófiának, hanem Tirnaunak is menekülhetett. Tirnau szerb-horvátul Trnava, mint szlovákul. Ha a korábbi változatban Tirnau szerepelt, mivel még akkor Tirnau volt a központ és ismertebb Szófiánál, megkockáztathatjuk a kérdést, ez a korábbi változat nem Szilágyi menekülésének történetéről szólt?

Az őrség két ifju vitézt szólít meg, mivel a császárné leánya valószínűen álöltözetet vett fel. A szlávban a himnem és a nőnem közötti különbség észrevehetően nagy. Feltehető, hogy az egyik énekes, mivel csak két vitézről volt szó az énekben, hozzátoldotta harmadiknak a császárlányt, jóllehet, a császárlány már jelen volt az egyik vitéz képében, mivel a vitéz szó himnemű, ez nem derülhetett ki.

Jellemzője a Zrinyi bán meg a császárné asszony leánya c. változatnak még az, hogy a hármas szám, vagy annak a többszöröse többször előfordul jelzőként & szinte konkrétan szabja meg a cselekmény egy-egy mozzanatát. Ez a hármas szám népmesei motívum is lehet, a magyar népmesékben is találunk hasonló számmotívumokat.

Zrinyinek, amikor készítették a tamburát,

Három ifju kovács kapapálta

Három fényes napig kovácsolta.

A császárné asszony leánya ablakon figyelte Zrinyit, de

Három ablak betörött kezétől.

A lány éjjeltájban 2 kulcsot vett elő és 2 ajtót nyitott ki.

Zrinyi hazavitte a lányt, s

Hogy elérte fényes udvarába

Elmultával három fényes napnak

megesküdött vele.

A hármas számmotívum a többi Zrinyi változatban is előfordul. A börtönből kilépő Zrinyinek három borbélyt küld az arab lány:

Küldött hozzá három ifju borbélyt. 105./

Ugyanezt idézhetjük a Zrinyi és Begzáda énekéből 106./:

S kivezette a tölöc elébe

Három borbély legény kézbevette.

A hármas számmotívum a Mátyás királyról szóló horvát és szlovén énekekben is megjelenik. Mátyás háromszor visel hadat a törökkel mind a két változatban.

A Horvát változatban 107./ Marjetica elővezet

Istállóból három derest,

Toronyból - ami legbecsesebb

Itatja apját a katonáit,

s bizony egy szálig mind elázik.

Gyorsan elő a kulcsokat!

Istállóból három lovat,

S megmentve, ki epedve vár,

Toronyából a fogoly király,

Mennyit Mátyás s Marjéta nyom

Egy ló annyi aranyat viszen,

Más kettő ott áll nyergesen,

És elvágatnak sebesen.

A Szilágyi és Hagymási története magyar és szlovák szövegeiben az ifjak a lány segítségével három lovat nyergelnek meg /"És nyergelének mindjárt magoknak három főlovakat"./. Nincs kincsvivő hidas, a hősök szaporodtak, de a lovak száma megmaradt. A szultán lányakét vitéz ifjút felöltözteti "Szép drága ruhákban", s kapnak "két aranyos szablyát". Így a drága, a kincset érő eszközök pótolják az esüstöt, aranyat, a drágakövet, s nincs szükség k

kincset vivő lóra. Az az énekes, aki a Szilágyi és Hagymási történetének őset alkotta, ebben a mozzanatban hiszen ragaszkodhatott a történet első motívumaihoz, vagy másképpen megfogalmazva a későbbi időből fennmaradt Mátyás király változatok megőrizték elődeiknek ezt a mozzanatát. A szlovén változatban ^{108./} ez a számmotívum punkcionálódik, ugyanis a három ló itt kincset vivő szerepet kap:

Margetica vett öt lovacsát,
Háromra tett sok árut . . .
 A másik kettőre felülnek.

/Margética vzela konjeku pet,
Na tri je déla dost blaga . . .
 Na druga dva se vsedeta./ +

Ez a két példa nem bizonyítja eléggé a rokoni kapcsolatot, összefüggést, azonban véleményem szerint éppen az ilyen apró mozzanatok, történetrészek, motívumok alapján juthatunk csak közelebb az áthidalhatatlannak látszó problémához, t.i. ahhoz, hogy a magyar szöveg és a fennmaradt jugoszláv változatok igen közeli rokonságban vannak. Míg a magyar szöveget alig egy évszázad másolói változtathatták, ronthatták csak, a nép ajkán élő monda költői feldolgozása nemcsak hősöket cserélhetett, hanem

:

+ A fentidézett ~~fersek~~ valamennyi kiemelését a tanulmány írója végezte.

motivumokat is, újabb eseményfordulatokkal bővíthetett, sőt még a versformáját is megváltoztathatták. Gondoljuk el, évszázadokról van szó. Ezek a délszláv változatok pedig legkorábban a 19. század elején lettek feljegyezve, a Szilágyi és Hagymási első keltezésétől három évszázaddal később.

Mátyás király, a népi hősi- és széphistóriák szereplőjévé, ugyanúgy mint Zrinyi, később vált. Ezt mutatja az énekek versformája is. A Zrinyi-változatok desszaterácban vannak írva /10 szótagu sorokból állnak/, már pedig ez újabb keletű forma. A Mátyás-változat versformája pedig nyolcas. Korompay 109./ feltevése szerint, mivel a horvát változatban Mátyás király a lányt Mátyás nevű öccséhez adja feleségül- a szlovénben Mátyás a hasonnevű fiához adja, de ez Korompay szerint véletlen eset, kivétel - valószínű, hogy eredetileg Szilágyi szerepelt Mátyás király helyett. Szilágyi már odaadhatta öccséhez a lányt, hiszen Mátyás az unokaöccse volt. A magyar népballadákban Szilágyi Miklós a házas, ez az egyezés feltevésünket nemcsak alátámasztja, hanem bizonyítja is, mert az irodalomtörténészek bábizonyították, hogy a Vévtelen Szilágyi és Hagymásija és a magyar népballadák közt aligha lehetett oly kapcsolat, hogy az egyik léte hatott volna a másik keletkezésére. Itt két fejlődési vonalról lehet szó. Mivel történetileg élő személyeket dolgoznak fel a székely népballadák, minden nyom arra mutat, hogy az eredeti mű azon a vidéken keletkezhetett, ahol a szereplő ifjak birtoka volt, a Bánátban, a

Duna-Tisza-Dráva-Száva-szögben. Kevertnyelvű lakosság élt itt már akkor is. Innen kerülhetett el a történet Erdélybe. A másik ágon, a délszláv nyelven elterjedhetett, felvehették a horvát-szerb népénekesek, mert voltak: Tinódi emliti Kármán Demetert ^{110./}, akit a legjobb rác hegedősnek tart. Énekelhették mulató horvát nemesek a várakban. A menekülő horvát nemesek felvihették az éneket Borsodba, hol feldolgozhatta a "poéta", hiszen a szerb-horvát költészetnek akkor is nagy becsülete volt, mutatja Ráskay, Balassi példája.

Horváth János ^{111./} az ének lélektani függésü regényességét és erkölcsi háttérét s ennek a keretét az indokoltan és arányosan felépített szerkezetét emeli ki.

Hasonlítsuk ezért össze a későbbi időből származó Mátyás királyról szóló népének és Szilágyi és Hagymási felépítését.

A népénekben előkelő dalia a fogoly; Mátyás király, a Névtelen énekében is "két vitéz urfi! Szilágyi és Hagymási László". Mind a két változatban sötét tömlőben vannak. Mátyás ugyan nem énekel tambura kísérettel /de Zrinyi igen!/, mint Szilágyi, de mindkettejükhöz lemegy a török császár leánya. Mátyást is, mint Szilágyiét, csak úgy hajlandó kimenteni, ha feleségül veszi.

A Mátyás-változatban atyját és a törököket leitatja, a Névtelen énekében "a tömlőtartóval megszerződött vala", vagyis mind a két változatban saját leleményességével szabadítja ki a vitézeket.

Mátyást ellátja arannyal, Szilágyit és Hajmásit aranyos ruhákba öltözteti, Mátyásnak is, a két vitéz ufffának is három lovat szerez.

Ezek a mozzanatok legalább oly gyorsan peregnek, legalább annyi a regényesség bennük, mint Szendrei énekében. Pedig a Mátyásról szóló népének nem "lovagvilági, szép, érdekes történet" 112./, mint a Névtelen éneke. A szökés és a menekülés már lassubb, tempósabb, felveszi a népmesei terjenyősséget, azonban ez a terjenyőség éppen a menekülés erkölcsi erejét akarja bebizonyítani, mint a Névtelen is az énekében: Igazságos, jogos a menekülésük, ezért pusztulnak el a törökök egyikben a Dunába fulva, a másikban ezért öli meg őket Szilágyi és Hagymási. De nem könnyű a menekülésük, akadály is áll előttük: a Mátyás-változatokban természeti akadályok, - mint Duna; a Szilágyi és Hagymásiban harmincadok és a vámok, nem utolsó sorban mind a két énekben az üldözők.

A lány is próbára van téve. A Szilágyi és Hagymási történetében a ravasszágáért és a merészségéért elhagyatva marad egyideig egy puszta szigeten, a Mátyásról szóló énekben is megérzi a magánosságot akkor, amikor Mátyás rokonai és udvara hidegen fogadják őt. Mind a két énekben kesereg: a Mátyás-változatokban lényegesen rövidebben, mint a Névtelen énekében. A horvát Mátyás-énekekben így:

Mit tegyek

Itt gyűlölnek s többé haza

Vén apámhoz nem térhetek. 113./

A szlovén változatban:

Mi lesz velem, ó, mi lesz,

Előre nem lehet, hátra nem szabad. 114./

Annak a versszerzőnek, aki feldolgozhatta a népéneket, tehát készen állott a lélektani és az erkölcsi alap. A történetet már csak lovagi regényes formába kellett öltöztetni. Feltétlenül igaza van Horváth Jánosnak 115./, amikor a formáról szólva megemlíti a lovagi történeteket feldolgozó művek hatását. Különösen vonatkozik ez az ének második részére, a menekülés és a befejezés feldolgozására.

De van tudomásunk arról is, hogy ilyen lovagi történetekről szóló énekek elterjedtek voltak a délszláv költészetben. Elég, ha utalunk a már fentemlitett Ráskay Vitéz Franciskójára, mely délszláv hatásra keletkezett, és a Bankó lányának történetére, amely horvátról lett fordítva magyarra. Mindkettőben vitézi erőpróbák, párbajok vannak, s mindkettőben láthatjuk a női leleményességet is.

A délszláv változatokban csak egy hős énekel magának, őt hallja meg a szép császárlány, vele együtt menekül el. Nincs társa sem rabságban, sem minden kalandjában, és végül, mivel egymaga menekül a lánnyal, nem is párbajozik. Korompay 116./ magyar leleménynek mondja a másik hős megjelenését az énekben. Kétségtelenül tetszetős ez a feltevés, mivel a délszlávban kéthősű énekváltozatról 1

ily közeli rokonságban, mint a Zrinyi- és Mátyás király-változatok, nem tudunk. De hogyan magyarázzuk a párba-
 jozni akaró két urfit a magyar népballadákban? Már meg-
 állapítottuk, hogy a magyar népballadák és a Névtelen
 énekének keletkezése közös forrásból kiinduló kétágu
 fejlődés eredménye. Ha ezt elfogadjuk, akkor ez egy
 hősnek két hőssé való válásának folyamatát is a közös
 forrásban kell keresnünk, a délszláv költészetben. Jó
 úton haladni csak nyomok után lehet. A nyomok a délszláv
 költészetre mutatnak.

A két hős jelentkezése az énekben nyelvi kife-
 jezések eltérésztésén és a tévedésből fakadó korrigálási
 szándékból eredhetett, ahogy fentebb próbáltuk bizonyítani,
 de a Zrinyi-változatokbeli és a Mátyás király-változat-
 beli öccs is társává válhatott a raboskodó Szilágyinak,
 Mátyásnak, Zrinyinek. Kezdetben nem lehetett nagy funkci-
 ója az egész ének során, csak azt a célt szolgálhatta, hogy
 a házas Szilágyi helyett elvegye a császárlányt. /1. a ma-
 gyar népballadát/. A párba-j sem lehetett népi lelemény. Ez
 már a tudatosan szerkesztő "poétának" vagy elődjének a
 műve, aki megérezte az ének lélektani, erkölcsi színezetét
 és ennek harmónikus egyensúlyát. Ezt az egyensúlyt nem
 akarván felbillenteni, lélektani megokolással erkölcsi és
 testi büntetésben részesíti a házas hőst /itt: Hagymásit/.
 A párba-j nélkül, mint a népballadában, az ének izgalmas,
 fordulatos menetéhez viszonyítva az ének vége ellaposodna,
 elszintelenedne.

A feltételezett Szilágyi /később Szilágyi és Hegymási/ történet ősebb jellegét bizonyítja a versforma is. A hármas sorokból álló versszakok sorszótagszáma általában 16. Ezek a hosszú sorok valószínűen a legrégebbi szerb-horvát versformából, a bugarsticából 117./fejlődtek. A bugarsticák szótagszáma nem meghatározott, a mondanivaló fordulataitól függ. Néha egészen szabályos sorokból állnak, mint pl. Zrinyi Miklós a szigeti várban 118./ című bugarstica, melynek sorai a refrén kivételével 15-16 szótaguak, négyüteműek:

Fölszállott a szürke sólyom dicsőséges Biográdból

Szállt a szürke sólyom,

Dicsőséges Biográdból a jó Oszmánovicshoz

Ama erős Cárigrádba Szulimán cár udvarába

Szállt a szürke sólyom.

VII. BEFEJEZÉS

A bevezetőmben utaltam arra, hogy a magyar és a szlovák változatok kapcsolatát, a magyar szöveg eredetének kérdését vizsgálom meg, és a meglévő adatok felhasználásával, segítségével tisztázni igyekszem a problematikus kérdéseket. Kiindulva a magyar és a szlovák irodalomtörténészek, kutatók véleményéből, megállapításaiból, összehasonlítottam a magyar és a szlovák szövegek egymáshoz legközelebb álló két változatát. Az eltérő és az egyező szövegrészeket összevetve, arra a megállapításra jutottam, hogy e kétnyelvű változatok vizsgálatánál feltétlenül a magyar szövegváltozat elsődlegességét kell figyelembe venni. A szlovák változatok tehát a magyar nyomán keletkeztek.

A magyar szövegváltozatok eredetét a délszláv népköltészetben, a délszláv széphistóriákban kell keresnünk. Semmi sem bizonyítja azt, hogy a Szendrei Névtelen latin költemény után írta volna széphistóriáját. A magyar széphistória, és a délszláv rokonváltozatok vizsgálata nyújthat csupán feleletet a magyar népballada és a magyar széphistória párhuzamos létére: a délvidéken született monda kétágon fejlődhetett. A fejlődés közvetítője valószínűleg a délszláv népköltészet lehetett. Az ismert délszláv rokonmondás és a magyar változatok közt valóban szakadékok képez az egy illetve a két hős szerepeltetése, de ennek az áthidalására is csak a meglévő délszláv mondák, hősi énekek változatai egyes mozzanatainak egymás mellé állításából tudunk példákat mutatni.

A lovagi történetek sem ismeretlenek a délszláv költészetben, s nyomaik megtalálhatók a korabeli magyar széphistóriákban is. A délszláv rokonváltozatok bemutatott azonos és megközelítően hasonló szöveg-motivumegyezései, mint pl. a Mátyás-változatok hasonlósága, konkrétan mutatják a közeli tartalmi kapcsolatot a magyar Szilágyi és Hagymási történetével. Hogy volt-e közvetítő kapocs a két nép története között, vagy közvetlenül délszláv ének nyomán keletkezett a magyar változat, mint a Bankó lányának a története, a kezünkben lévő források~~la~~ alapján eldönteni nem lehet.

Mind a délszláv közvetítésű magyar Szilágyi s Hagymási széphistória, mind ennek a szlovák átvétele a Kárpát-medence népei török elleni létfenntartó élet-halálharcának a következménye~~ik~~. Az ittélő népek közösen ^{gigászi} váltalták a ^vküzdelmet a hódító török hatalommal szemben. A közös harc, az együttélés, a közös önfeláldozás e népek egymás iránti megbecsülésének érzését is elmélyítette. Csak így következhetett be az a kulturális kölcsönhatás is, ~~aminek~~ nem egyetlen bizonyítéka a dolgozatban tárgyalt széphistória. S ha e dolgozatban részletesen elemeztük az eredetiség és az elsőbbség kérdését, ezt az irodalomtörténet~~i~~ tudományos hűségért, hitelességért tettük, mely távoláll a túlfűtött hamis nézetektől.

JEGYZETEK

1. Dézsy Lajos: Szilágyi és Hajmási. Magyar Könyvszemle 1916. 77-84. ol.
2. Dézsy Lajos: Régi magyar verseskönyvek ismertetése. II. Irodalomtörténeti Közlemények 1913. 14-27. ol.
3. Varga János: A "Szilágyi és Hajmási" históriás ének harmadik változatának töredéke. ITK. 1958. 4. sz. 526-529. ol.
4. V. Houdek: O Písne "Siladi a Hadmázi" Casopis Matice Moravské 1892. 106-114, 199-208. ol.
5. Houdek: i.m.
6. V. Houdek: O Nábožných piesňach kancionálu turoluckého. Slovenské Pohľady, 1894. 281. ol.
7. R. Brtán: Historické piesne, Bratislava, 1953. 146. ol.
8. Toldy Ferenc: A Magyar Költészet Kézikönyve, 1876. 46. ol.
9. Sebestyén Gyula: Szilágyi és Hajmási. Egyetemes Philológiai Közlöny, 1889. 506-508. ol.
10. Szegedy Rezső: Szilágyi és Hajmási monda délszláv rokonai. ITK. 1915. 28. ol.
11. Toldy: i.m. 45-52. ol.
12. Ján Kollár: Narodné Spievanky 1953. I. köt. 744. ol.
13. Szegedy Rezső: Szilágyi és Hajmási mondája a horvát népköltészetben. Ethnographia, 1911. 44. ol.
14. Kardoss Albert: Szilágyi és Hajmási mondája a magyar költészetben. Egyetemes Philológiai Közlöny, 1885. 585-616. ol.
15. Beöthy Zsolt: A Magyar Irodalom Története 1896.

16. Bodnár Zsigmond: A magyar irodalom története, 1891.
313-315. ol.
17. Hermann Antal: A Szilágyi és Hajmási című népballada és rokonságai. Budapesti Szemle, 1888. 284-294. ol.
18. Kisf. Évl. XXIV. 1880-90. 134-141. ol.
19. Hermann Antal: Beiträge zur Vergleichung der Volks-
poesie. Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn, 1887.
20. L. 4./
21. Jozef Skultéty: Siládi a Hadmási. Slovenské Pohľady,
1908. 640-644. ol.
22. Thury József: Szilágyi és Hajmási históriája. Irodalom-
történeti Közlemények, 1893. 293-306. ol.
23. L. 101/ 26-39. ol.
24. L. 13./ 45. ol.
25. RMKT VII. köt. 376. ol.
26. Tesnoskalsky: O Siládim a Hadmázim. Slovenské Rhlady,
1932. 151. ol.
27. Krcméry: Este o Siladim a Hadmažim. Slovenské Pohľady
1932. 167. ol.
28. Szabó Zoltán: A Szilágyi és Hajmási monda és tót nyelv-
vű változatai. Irodalomtörténeti Közlemények, 1936.
419-430. ol.
29. Honti János: A Szilágyi és Hajmási monda szövegtörté-
nete. Irodalomtörténeti Közlemények, 1930. 304. ol.
30. Honti János: A Szilágyi és Hajmási monda rokonai és
eredetkérdése. Ethnographia, 1930. 25. ol.
31. Horváth János: A reformáció jegyében, 1953. 232-236.
ol.
32. Horváth János: i.m. 229. ol.

33. Korompay Bertalan: Szilágyi és Hajmási históriája a szlovéneknél . . . Irodalomtörténeti Közlemények, 1953. 231-233. ol.
34. Márky Sándor: Mátyás király emlékkönyv, 1902. 238-299. ol.
35. Kiss Károly: Zrinyi énekek, 1956. 11-16. ol.
36. Brtán: i.m. 136-148. ol.
37. Brtán: i.m. 15. ol.
38. Sziklay László: A szlovák históriás énekek problémájához. Philológiai Közöny, 1956. 123. ol.
39. Csanda Sándor: A törökellenes és kuruc harcok költészetének magyar-szlovák kapcsolatai, Budapest. Akadémiai Kiadó, 1961. 153-184. ol.
- L. még: Csanda Sándor: Magyar-szlovák kulturális kapcsolatok, Bratislava, Slovenské Pedagogické Nakladelst vo, 1951. 33-70. ol.
40. Csukás István: Csanda Sándor: Magyar-szlovák kapcsolatok, Irodalomtörténeti Közlemények, 1961. 1.sz.
41. R. Brtán: Historické piesne, 41-50.ol.
42. Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalomból I., Tankönyvkiadó, Budapest, 1951. 395-397. ol.
43. Balassi Bálint összes művei, I. 1951. 44. ol.
44. L. vagy R.Brtán: Histrické piesne: a turolukai szöveg egyeztetése, vagy: Kollár i.m.
45. L.Brtán: i.m. 146. ol.
46. L. 4./
47. Kroméry: Slovenská poézia 16. stoletia. Sborník Matice Slovenskej, 1932. 1-38. ol.
48. Szabolcsi Bence: Tinódi Sebestyén dallamai. Zenei Szemle, 1929. Mell. 15. ol.
49. Csanda Sándor: Magyar-szlovák kulturális kapcsolatok,

Bratislava, 1959. 4. ol.

50. L. 4./ 20. ol.
51. Varga: L. 3./
52. L. 7./
53. Brtán: i.m. 147. ol.
54. Mind a két változatot L. Brtán i.m.
55. Sziklay: i.m.
56. Csanda: Magyar-szlovák kult. kapcs. 93. ol.
57. Szabó: i.m.
58. Csanda: A törökellenes. . . . i.m. 174. ol.
59. Krupa András: ~~1957~~. Szilágyi és Hajmási története a magyar és a szlovák irodalomban, 1957. Kéziratban a Szegedi Tud.Egyetem. Irod.tört. Int.-nél.
60. Krcméry: i.m.
61. Csanda: i.m. 171. ol.
62. Tesnoskalsky: i.m.
63. Mészöly Gedeon: Tinódi, 33. ol.
64. Csanda: i.m. 165. ol.
65. L. 6./
66. L. 1./
67. L. 2./
68. L. 3./
69. L. Brtán: i.m.
70. Mészöly: i.m. 139. ol.
71. Szabolcsi: i.m. 15. ol.
72. Brtán: i.m. 10. ol.
73. Szabolcsi: i.m. 33. ol.
74. Szabolcsi: i.m. 14. ol.
75. Szabolcsi: i.m. 14. ol.
76. Brtán: i.m. 159. ol.

77. Sziklay: i.m. 120, 238-239. ol.
78. Mészöly: i.m. 38. ol.
79. Horváth: i.m. 229. ol.
80. Borovszky Sámuel: Borsod vármegye története. 84-85, 92-94. ol.
81. Borovszky: i.m. 98., 104., 118. ol.
82. Stoll Béla: Szendrői Hegedős ének, Irodalomtörténeti Közlemények, 1953. 231-233. ol.
83. Horváth: i.m. 231-232. ol.
84. Bajza József: "Bankó lányának" nyugatmagyarországi horvát változata. Irodalomtörténeti Közlemények, 1933-34. 9. ol.
85. Borovszky: i.m. 75-76. ol.
86. Borovszky: i.m. 75-76. ol.
87. Borovszky: i.m. 75-76. ol.
88. Borovszky: i.m. 75-76. ol.
89. Borovszky: i.m. 75-76. ol.
90. Horváth: i.m. 233. ol.
91. Horváth: i.m. 235-236. ol.
92. Horváth: i.m. 231. ol.
93. Hermann: i.m.
94. Hermann: 292-295. ol.
95. Szegedy: i.m. 37. ol.
96. Szegedy: i.m. 35. ol.
97. Thury: i.m.
98. Szegedy: i.m.
99. Szegedy: Szilágyi és Hajmási mondája . . . 35. ol.

100. Szegedy: i.m. 34. ol.
101. Szegedy: i.m. 35. ol.
102. Kiss Károly: Zrínyi énekek, 90. ol.
103. Kiss Károly: i.m. 168. ol.
104. Kiss Károly: i.m. 172. ol.
105. Kiss Károly: i.m.
106. Szegedy: i.m.
107. Márky: Mátyás király emlékkönyv. 238-239. ol.
108. Korompay: i.m. 220. ol.
109. Korompay: i.m. 226. ol.
110. Mészöly: i.m. 13. ol.
111. Horváth: i.m. 234. ol.
112. Horváth: i.m. 234. ol.
113. Márky: i.m. 239. ol.
114. Korompay: i.m. 221. ol.
115. Horváth: i.m. 234. ol.
116. Korompay: i.m. 224. ol.
117. Kiss: i.m. 185-188. ol.
118. Kiss: i.m. 115. ol.

FELHASZNÁLT FORRÁSMUNKÁK

Szlovák források:

Ján Kollár: Národné Spievanky. I-II. 1953.

Jaroslav Vlček: Dejiny literatury Slovenskej, 1890.

V. Houdek: O písni "Siladi a Hadmazi". Časopis Matice Moravské, 1892.

V. Houdek: O nábožných piesnách Kancionálu turo-luckeho. Slovenské Pohľady, 1894.

Jozef Škultéty: Siládi a Hadmázi. Slovenské Pohľady, 1908.

Teanoskalsky: O Siladim a Hadmázim. Slovenské Pohľady, 1932.

St. Krčméry: Ešte o Siladim a Hadmázium Slovenské Pohľady, 1932.

St. Krčméry: Slovenská poézia. 16. stoletia. Sbornik Matice Slovenskej, 1932.

Ján Vilikovski: Nejdůletější rukopisná předloha Kollárových "Staroslovenských historických spevů". Sbornik Matice Slovenskej, 1935.

Rudo Brtán: Historické piesne, 1953. Úvod: Andrej Melicherčík.

Magyar forrásmunkák:

Toldy Ferenc: A Magyar Költészet Kézikönyve, 1876.

Kardoss Albert: Szilágyi és Hajmási mondája a magyar költészen. Egyetemes Philológiai Közlöny, 1885.

Kardoss Albert: Egy irodalmi hamisítvány. Nemzet, 1885.

Hermann Antal: A Szilágyi és Hajmási c. népballada és rokonságai. Budapesti Szemle, 1888.

Sebestyén Gyula: Szilágyi és Hajmási. Egyetemes Philológiai Közlöny, 1889.

Arany-Gyulai: Magyar Népköltési Gyűjtemény, I. köt.

- Bodnár Zsigmond: A magyar irodalom története.
- Thury József: Szilágyi és Hajmási históriája. Irodalomtörténeti Közlemények, 1893.
- Beöthy Zsolt: A Magyar Irodalom Képes Története, 1896.
- Márki Sándor: Mátyás király emlékkönyv, 1902.
- Borovszky Sámuel: Borsod vármegye története.
- Mészöly Gedeon: Tinódi Sebestény, 1906.
- Szegedy Rezső: Szilágyi és Hajmási mondája a horvát népköltészetben. Ethnographia, 1911.
- Szegedy Rezső: Szilágyi és Hajmási monda délszláv rokonai. Irodalomtörténeti Közlemények, 1915.
- Dézsy Lajos: Régi magyar verseskönyvek ismertetése. II. Irodalomtörténeti Közlemények, 1913.
- Dézsy Lajos: Szilágyi és Hajmási. Magyar Könyv Szemle, 1916. Régi Magyar Költők Tára VII.
- Szabolcsi Bence: Tinódi Sebestyén dallamai. Zenei Szemle, 1929. mell.
- Honti János: A Szilágyi és Hajmási monda szövegtörténete. Irodalomtörténeti Közlemények, 1930.
- Honti János: A Szilágyi és Hajmási monda rokonai és eredetkérdése. Ethnographia, 1930.
- Bajza József: A "Bankó lányának" nyugatmagyarországi horvát változata. Irodalomtörténet, 1934.
- Szabó Zoltán: A Szilágyi és Hajmási monda és a tótnyelvi fordítása. Irodalomtörténeti Közlemények, 1936.
- Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalomból I. rész, 1951.
- Horváth János: A reformáció jegyében, 1953.
- Korompay Bertalan: Szilágyi és Hajmási históriája a szlovénknál és a magyar monda eredetkérdése. Irodalomtörténeti Közlemények, 1953.

Stoll Béla: Szendrői hegedős-ének. Irodalomtörténeti
Közlemények, 1953.

Kiss Károly: Zrinyi énekek, 1953. Bevezető: Ortutay Gyula.

Sziklay László: A szlovák históriás énekek problémájához.
Philológiai Közlöny, 1956.

Csanda Sándor: Magyar-szlovák kulturális kapcsolatok,
Bratislava, 1959.

Csanda Sándor: A törökellenes és kuruc harcok költészeté-
nek magyar-szlovák kapcsolatai, 1961.

